

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ԴԱՇՆԱԳՐԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐԸ

(բնագրային բաղդատութեամբ ճշգրտման փորձ մը)

ՎԱՉԷ ՂԱԶԱՐԵԱՆ (vatcheg@gmail.com)

Մեր Համահաաք արենագրութիւններ Թուրքիոյ հայոց ազգային երեսփոխանական ժողովի, համագումար ազգային ժողովի եւ Համազգային Խորհուրդի (1919–1922) խորագրեալ աշխատութեան պատրաստութեան ընթացքին, Ալեքսանդրապոլի դաշնագրի թարգմանեալ բնագրին ընդգրկումն այնտեղ մեզ դրաւ անոր քննաբար մօտենալու հարկին առջեւ:

Պարզուեցաւ, որ Ալեքսանդրապոլի դաշնագիրը, հակառակ վաւերական ուժ ստացած չլլալուն՝ իր ստորագրութեան վաղորդայնին բաւական մեկան հոսեցուցած ու կասկածներու, ինչպէս նաեւ տեղի կամ անտեղի ամբաստանութիւններու դուռ բացած էր, որովհետեւ զայն մեկնաբանողներն ու քննադատողները ջանք չէին ըրած շրջանառութեան մէջ դրուած թարգմանեալ օրինակներու հարազատութիւնը ճշտելու՝ զանոնք բնագրային օրինակին հետ բաղդատելով:

Այդ ճիգը պիտի կատարուէր քանի մը տասնամեակ անց Շահան Նաթալիի կողմէ, ինչպէս պիտի պարզուի յետագայ շարադրանքէն. բայց եւ այնպէս մեր պրպտումը մեզ համոզեց թէ տեղին եւ անհրաժեշտ պիտի ըլլայ ուշադրութիւն հրաւիրել առկայ թարգմանութիւններու թերիներուն վրայ, յուսալով որ պարագան նկատի կրնայ առնուիլ զանոնք այս կամ այն աղբիւրէն մէջքերել փափաքողներու կողմէ՝:

Բացի այդ, կար բնագրերու եւ գոյութիւն ունեցող թարգմանութիւններու բաղդատութեամբ ու համադրութեամբ նոր տարբերակ մը գոյացնելու անհրաժեշտութիւնը՝ եթէ ոչ բոլորովին վերացնելու թերիները, գէթ նուազագոյնի հասցնելու զանոնք՝ յանուն ճշգրտութեան եւ առարկայականութեան:

Առնենք, օրինակ, ճիշդ յօդուածը, ուր ըստ Շաւարշ Թորիկեանի տարբերակին կողմերը համաձայն են «*իրենց տեղերը վերադարձնել*» գաղթականները²: Կրնայ անմիջապէս հարց տրուիլ, թէ ո՞վ կամ որո՞նք պիտի վե-

¹ Օրինակ, Լէոյի *Անցեալից* հատորին Միքայէլ Հայրապետեանի ծանօթագրութիւններով եւ յաւելածներով ճոխացեալ վերահրատարակեալ օրինակին մէջ (Պահպանողական Կուսակցութեան «Շեմ» հրատ., Երեւան, 2009, էջ 435–37), առանց աղբիւրի յիշատակութեան, որպէս յաւելուած ներկայացուած է միայն 14 յօդուածէ բաղկացեալ Ալեքսանդրապոլի դաշնագիրը՝ զայն արտատպելով շատ հաւանաբար Ջոն Կիրակոսեանի կազմած հատորէն:

² Շաւարշ Թորիկեան, *Հայկական հարցը եւ միջազգային օրէնքը*, հրտ. Համազգային, Պէյրութ, 1976, էջ 254:

րադարձնեն գաղթականները. արդեօ՞ք երկու երկիրներու կառավարութիւնները քայլերու պիտի ձեռնարկեն կազմակերպելու համար անոնց վերադարձը: Յովհաննէս Պօղոսեանի տարբերակը, միւս կողմէ, աներկբայ կը դարձնէ թէ գաղթականներու կամեցողութեան կը ձգուի վերադարձը՝ առանց անպայման այդ վերադարձը կազմակերպողներու խօսքն ըլլալու, երբ կ'ըսուի. «կողմերը կ'արտօնեն որ գաղթականները վերադառնան»³:

Կամ դիմենք 13րդ յօդուածին: Թորիկեանի տարբերակով, կան Թուրքիոյ «սպառնացող սպառնալիքներ» եւ Հայաստանի մէջ «ժամանակատրուակէս զինուորական արգելիչ միջոցներ»ու դիմելու տրամադրութիւն⁴: Պօղոսեանի մօտ կան «սպառնացող յարձակումներ» եւ զինուորական արգելիչ միջոցներու մասին խօսք, առանց այդ միջոցներուն ժամանակատրուակը ըլլալը նշուելու⁵, որ սակայն արձանագրուած է թրքական բնագրին մէջ⁶ եւ ակնյայտօրէն կը փոխէ բնոյթը կամ կը սահմանաւորէ տեսողութիւնը նման միջոցներու, հոգ չէ թէ առաձգականօրէն:

Մեզի կը թուի, թէ վերի օրինակները կրնան հիմնաւորել բնագրին կարելի մերձաւորագոյն հարազատութեամբ հայացեալ օրինակ մը շրջանառութեան մէջ դնելու անհրաժեշտութիւնը, որպէսզի յետագայ վերլուծողներ չառաջնորդուին թիւր մեկնութիւններու:

Նոր տարբերակ մը իր հիմնաւորումը կրնայ գտնել ստորեւ ներկայացուող բաղդատական աղիականերուն միջոցով ակնբախ ընծայելով խայտաբղէտ պատկերը, զոր կը պարզեն զանազան առիթներով հրատարակուած թարգմանութիւնները:

Մինչ այդ, սակայն, դիմենք կարգ մը տուեալներու:

1. Դաշնագրի վաղորդայնին հայկական թերթերու մէջ լոյս տեսած է երկու տարբերակ: Անոնք մէկտեղեալ կը գտնուին մեքենագիր վաւերագրի մը մէջ, մին՝ ենթախորագրեալ «Դաշնակցական թերթերու հրատարակած օրինակը», իսկ միւսը՝ «Թուրք թերթերու հրատարակած օրինակը» (առանց Ա. եւ Բ. յօդուածներու): Անոնց համաձայն, դաշնագիրը կը բաղկանայ 15 յօդուածէ: Թրքական տարբերակին հայացեալ օրինակը ներկայացուած է որպէս 3 Դեկտեմբերին կնքուած (Նուպարեան Մատենադարան, տրցակ 16-06, թղթապանակ 22, 0118–0120): Դատելով այս վաւերագրին բովանդակութենէն, որուն միայն 3րդ, 6րդ, 7րդ, 11րդ եւ 14րդ յօդուածներուն կը հանդիպինք Փարիզի Ապագայ շաբաթաթերթով հրատարակուած խմբագրականի մը մէջ (15 Յունուար 1921), որպէս աղբիւր նշուած թուրք թերթերէն

³ Շահան Նաթալի, *Երեք դաշնագրեր (Ալեքսանդրապոլի, Մոսկուայի եւ Կարսի) (Բաղդատական զուգակշիռ)*, Արարատ մատենաշար Թիւ 25, Պէյրութ, 1957, էջ 28:

⁴ Թորիկեան, էջ 260:

⁵ Նաթալի, էջ 31:

⁶ Թորիկեան, էջ 261:

գեթ մին կրնար ըլլալ Սապահի 30 Դեկտեմբեր 1920ի համարը, որ յիշատակուած է խմբագրականին մէջ: Յաւելեալ պրպտումով մը կը թուի թէ Ապագայի խմբագրականին հիմ ծառայած է Պոլսոյ Ժողովուրդի ծայնըի 31 Դեկտեմբեր 1920ի համարով ներկայացուած 3-15 յօդուածներու թարգմանութիւնը՝ կատարուած Փէյսմը Սապահէն, որ իր հերթին զայն արտատպած է Անատոլոյի Հաքիմիյէթը Միլիյէթերթէն:

2. Հայերէն թերթերով հրատարակուած օրինակէն քանի մը աննշան տարբերութիւններ կը պարզէ Սիմոն Վրացեանի ներկայացուցած նոյնպէս 15 կէտանի տարբերակը⁷: Նիւթին առնչուած ծանօթագրութեան մէջ Վրացեան կը գրէ. «Պայմանները գրի են առնուած Ա. Խատիսեանի կողմից»: Ալեքսանդր Խատիսեան իր յուշագրական գործին մէջ առանց թուարկելու դաշնագրին կէտերը, կը յայտնէ. «Դաշնագրի իսկական բովանդակութիւնը թուրքերը չհրապարակեցին: Բայց ես այժմ եւ եթ պէտք է ըսեմ, որ ամենամօտ (գրեթէ բառացի) բովանդակութիւնը հրապարակուած է Ա. Պուստըրարի «Les Traités Diplomatiques de l'Arménie» ժողովածոյի մէջ, իմ խօսքերու եւ յիշողութիւններու հիման վրայ...»⁸: Խատիսեան յարակցաբար կը նշէ, թէ դաշնագրին յօդուած առ յօդուած ընթերցման եւ քննարկման միջոցին հայ բանագնացները կրցած են նպաստաւոր «մասնակի մանր փոփոխութիւններ մտնել» անոր մէջ եւ ստորագրութիւնը կատարուած է «գիշերուայ ժամը 2-ին (Դեկտ. 2-էն լոյս 3-ը)»⁹. այլ խօսքով՝ դաշնագրին ստորագրութեան իսկական թուականը կազմող Դեկտեմբեր 3ին՝ հակառակ դաշնագրի բնագրին մէջ պահպանուած Դեկտեմբեր 2ին:

3. Վահան Փափագեանի տուած թարգմանութիւնը՝ կատարուած «Իտալական սպայակոյտի La Turcia գիրքէն», կը բաղկանայ յարաբերաբար սեղմ 15 կէտերէ¹⁰:

4. Զոն Կիրակոսեանի խմբագրութեամբ 1972ին Երեւան հրատարակուած Հայաստանը միջազգային դիւանագիտական եւ սովետական արտաքին քաղաքականութեան փաստաթղթերում գործին մէջ կը հանդիպինք դաշնագրին ուսերէնէ թարգմանեալ օրինակին (էջ 683–87), որ կը բաղկանայ 14 կէտերէ: Ինչպէս Փափագեանի մօտ, այստեղ ալ դաշնագիրը կը ներկայացուի որպէս կնքուած 2 Դեկտեմբերին, որովհետեւ ա՛յդ է թրքերէն բնօրինակին ներքեւ գտնուող թուականը:

5. Ուշագրաւ է Նաթալիի պարագան: Ան Ալեքսանդրապոլի դաշնագրին անդրադարձած է մէկէ աւելի հատորիկներու մէջ: Առջինէկին մէջ, նշելէ

⁷ Սիմոն Վրացեան, Հայաստանի Հանրապետութիւն, հրտ. Հ.Յ.Դ. Ամերիկայի Կ.Կ.ի, Փարիզ, 1928, էջ 437–38:

⁸ Ալեքսանդր Խատիսեան, Հայաստանի Հանրապետութեան ծագումն ու զարգացումը, տպգ. Նոր օր, Աթէնք, 1930, էջ 269:

⁹ Նոյն, էջ 271:

¹⁰ Վահան Փափագեան, Իմ յուշերը, Գ. հտր., տպ. Յուսաբեր, Գահիրէ, 1957, էջ 366–68:

ետք «Դաշնագրի ամբողջությունը չունենալով ձեռքի տակ, կը բաականանանք այն յօդուածներով՝ որոնք բաական են անոր բնոյթը տալով», կը թուարկէ 3, 5-7, 11, 13-15 յօդուածները, հիմնուելով թրքական թերթերու հրատարակած տարբերակին վրայ¹¹: Նաթալի տարի մը ետք վերստին անդրադառնալով դաշնագրին, կ'ընդգրկէ նախորդէն բացակայ Ա. եւ Բ. յօդուածները, մին առնելով Վրացեանի վերոյիշեալ գիրքէն եւ միւսը՝ *Խորհրդային Հայաստան* թերթին մէջ հրատարակուած յօդուածէ մը¹²: Այնուհետեւ, շարունակելով իր պրպտումները եւ ապահովելէ ետք թրքերէն 18 յօդուածանի բնագրին պատճէնը, զոր բաղդատած է գերմաներէն թարգմանութեան հետ (որուն միայն *Die Welt Des Islam*st [Իսլամական Աշխարհը] առնուած ըլլալը կը նշէ)՝ վերջինին համար օգտուելով փրոֆ. Կարապետ Մուշեղեանի եւ թրքերէնին համար Գրիգոր Գալուստեանի եւ Գասպար Մովսէսեանի թրքերէնագիտութենէն, Նաթալի անհրաժեշտ նկատած է կրկին անդրադառնալու դաշնագրին, հանդիպակաց էջերու մէջ տալով դաշնագրին հայատառ թրքերէն օրինակն ու թարգմանութիւնը¹³: Հետաքրքրականօրէն, 1957ին Պէյրութ, որպէս «Արարատ մատենաշար թիւ 25» լոյս տեսած *Երեք դաշնագրեր (Ալեքսանդրապոլի, Մոսկուայի եւ Կարսի) (բաղդաստական զուգակշիռ)* խորագրով լոյս տեսած Նաթալիի աշխատութեան անուանաթերթին վրայ, ուր թէեւ կ'ըսուի. «Պաշտօնական օրինակներու ամբողջական թարգմանութիւնները՝ հայերէն լեզուով **Առաջին անգամ...**» [ընդգծումը բնագրային], կը հանդիպինք դաշնագրին թրքերէն բնագրէն հայացեալ այլ տարբերակի մը եւս, այս անգամ Նաթալիի խնդրանքին հետեւանքով Պօղոսեանի կատարած թարգմանութեամբ (էջ 25-32): Այս վերջին հրատարակութիւնը դժբախտաբար կը տառապի անփութութենէ եւ ստորեւ բաղդատական աղիւսակով տրուած օրինակին մէջ անկիւնատուր փակագիծերով փորձած ենք կատարել անհրաժեշտ ուղղումներն ու լրացումները:

6. Թորիկեան եւս հրատարակած է թրքերէնէ հայացեալ տարբերակ մը՝ տեղ-տեղ բառացիօրէն նման Կիրակոսեանի թարգմանութեան, համապատասխան հանդիպակաց էջերուն վրայ տալով արաբատառ թրքերէն պատճէնը դաշնագրին¹⁴: Նոյնը արտատպած է Զաւէն Մսրըլեան իր *Երեք դաշնագիրեր (Ալեքսանդրապոլի, Մոսկուայի եւ Կարսի դաշնագիրերը,*

¹¹ Շահան, *Ալեքսանդրապոլի դաշնագրէն 1930ի կովկասեան ապստամբութիւնները (վերագնահատումներ)*, հյր. Ա., *Ալեքսանդրապոլի դաշնագրէն* Փետր. 18ի ապստամբութիւնը, հրտ. Ա.Ա. Ուստի Մարսէլի թեմին, Մարսէլ, 1934, 24-25:

¹² Նոյն, հյր. Բ., *Փետրուար 18ի ապստամբութենէն Պրոմէթէի հրապարակումը*, հրտ. Ա.Ա. Ուստի Մարսէլի թեմին, Մարսէլ, 1935, էջ ԺԷ-ԻԱ:

¹³ Շահան, «*Վերստին յանդուած*» *Ալեքսանդրապոլի դաշնագրի «ի՞նչպէս»ն ու «ինչու՞»ն պաշտօնական վաւերագրերու եւ յուշագրական վկայութիւններու լոյսին տակ*, տպ. «Պայքար», Բոստոն, 1955, էջ 10-27:

¹⁴ Թորիկեան, էջ 250-62:

1920-1921թթ. աշխատության մէջ (Պէյրութ, 1979, 146–51): Վերջին հրատարակութեան մէջ գրաշարական վրէպի հետեւանքով 4րդ յօդուածին «հեռահար»ը դարձած է «հեռաւոր», իսկ 5րդ յօդուածին «հետաքննութիւն»ը եղած է «հետաքրքրութիւն»:

7. Դաշնագրին անգլերէն թարգմանութեան կը հանդիպինք Ռիչըրտ Յովհաննիսեանի մօտ¹⁵: Յովհաննիսեան բնագիրը տուած է ազատ թարգմանութեան կամ յարասութեան (paraphrase) մեթոտով: Այդ իսկ պատճառով, զայն թրքերէն բնագրին հետ բաղդատողը պիտի բախի ակնյայտ տարբերութեան մը սահմանագծման վերաբերող 2րդ յօդուածի պարագային՝ կարդալով. «Նոր սահմանագիծը գծուած էր Արփաչայ եւ Արաքս գետերու երկայնքին, Կարսի նահանգն ու Սուրմալուի վարչաշրջանը ձգելով թրքական կողմը...». նաեւ պիտի նշմարէ թէ 16րդ յօդուածին մէջ «հեռագրային»ը վերածուած է «հեռաձայնային»ի, 17րդ յօդուածին մէջ թրքական բանակի գրաւեալ հողամասէն ետ քաշուելուն վերաբերեալ աւելցուած է բնագրէն բացակայ փակագծեալ «Ալեքսանդրապոլը ներառեալ» արտայայտութիւնը, իսկ 18րդ յօդուածին մէջ դաշնագրի ստորագրութեան որպէս իսլամական թուական բնագրային 1336ը դարձած է 1335:

8. Եւ վերջապէս, դաշնագրին թրքերէն եւ անգլերէն օրինակներուն համացանցով որոնում մը (Մայիս 2021ի դրութեամբ) առաջինին համար կու տայ լատինատառ թրքերէն բնագիր մը հետեւեալ հասցեով՝ https://tr.wikisource.org/wiki/Gümrü_Antlaşması, (աղբիւր՝ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), T.T.K, 1983, էջ 25-26), իսկ անգլերէնի համար հետեւեալը՝ <https://western-armenia.org/history/treaty-of-alexandropol/> (որպէս աղբիւր նշելով Նաթալիի օգտագործած՝ *Die Welt Des Islams* ժողովածուն, Բ. հատոր, թիւ 1): Այս վերջինին մէջ 3րդ յօդուածը կը տառապի իմաստային անորոշութենէ՝ մեքենագրական վրէպի պատճառով ըստ երեւոյթին, մինչ թրքերէն բնագիրը կը տարբերի Նաթալիի եւ Թորիկեանի ներկայացուցած բնագրէն: Թէեւ Նաթալիի եւ Թորիկեանի ներկայացուցած թրքերէն բնագրերն ալ կը տարբերին իրարմէ՝ տարբեր աղբիւրներէ քաղուած ըլլալով, ինչպէս անմիջապէս ի յայտ կու գայ անոնց հրատարակեալ նկարներէն, բովանդակային լուրջ տարբերութեան մը չենք հանդիպիր եւ երեւան կու գայ թէ Նաթալիի պատրաստած հայատառ թրքերէն բնագիրը տեղ-տեղ կրած է վնասը գրաշարական սխալներու: Թորիկեանի գիրքին մէջ գտնուող պատճենահանեալ արաբատառ օրինակը Խատիսեանի եւ միւս բանագնացներուն ստորագրութեան ներկայութեան համար իսկ հարկ է նկատել վաւերական: Անգլերէն օրինակին մասին պէտք է նաեւ նշել թէ նոյն թարգմանութեան կարելի է

¹⁵ Richard Hovannisian, *The Republic of Armenia, Vol. IV: Between Crescent and Sickle - Partition and Sovietization*, Berkeley, University of California Press, 1996, էջ 394-96:

հանդիպիլ 1955ին Նիւ Եորք, Հայ Տեղեկատու Սպասարկութեան հրատարակած *The Armenian Revolutionary Federation (Dashnagtzoutiun) Has Nothing To Do Any More* գրքոյկին մէջ (էջ 20–23), որ Matthew A. Callenderի թարգմանութեամբ եւ յաւելումներով ներկայացումն էր երբեմնի վարչապետ Յովհաննէս Քաջազնունիի Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը անելիք չունի այլ եւս գրքոյկին (Վիեննա, 1923), John Roy Carlsonի (Arthur A. Derounian) խմբագրութեամբ:

Աղիասակներուն անցնելէ առաջ, անհրաժեշտ է նաեւ նշել, թէ թրքական մամուլով հրատարակուած տարբերակին Յրդ յօդուածին - ուր կ'ըսուի թէ «...օսմանեան սահմանին մէջ հայ մեծամասնութիւն ունեցող ռուս հողամաս չկայ» - վաւերականութիւնը ատենին հերքած է Խատիսեան՝ Հայաստանի Հանրապետութեան պատուիրակութեան Փարիզ հրատարակած կարճակեաց *Տեղեկագրոյ*ին մէջ յայտարարելով, որ թերթերու մէջ հրատարակուած տարբերակը «ներկայացնում է ոչ թէ ստորագրուած բուն դաշնագիրը, այլ միայն թիւրք պատուիրակութեան ... սկզբնական նախագիծը, որը բանակցութիւնների ընթացքին ենթարկուեց փոփոխութիւնների եւ որի միջից մի քանի յօդուածներ ի սպառ դուրս հանուեցին. այդ թւում եւ թերթերում առանձնապէս շեշտուած երրորդ յօդուածը»¹⁶: Քննադատող կողմեր զայն կը շեշտէին՝ անոր ոգին նկատելով ժխտումը Արեւմտահայաստանի դատին: Թրքական մամուլը կրնար մեկնաբանաբար կամ ընթերցողներու ազգայնամոլութիւնը հրահրելու նպատակով տարբեր բառերով ներկայացուցած ըլլալ խնդրոյ առարկայ յօդուածը, բայց ստորագրուած եւ աղաւաղումով տպագրուած օրինակներուն էութիւնը կը մնար նոյնը¹⁷:

Յրդ յօդուածի տեղանունական անհամապատասխանութիւնները Պօղոսեանի եւ Թորիկեանի մօտ կարելի է բացատրել բնագրային տարբերութիւններով եւ գրաշարական սայթաքումներով: Կիրակոսեանի տարբերակին տեղանուններուն չենք անդրադառնար՝ նկատի ունենալով անոր ռուսերէնէ եւ ո՛չ թէ թրքական բնագրէն հայերէնի վերածուած ըլլալը: Չենք կրնար անտես ձգել, սակայն, Կիրակոսեանի թարգմանութեամբ 13րդ յօդուածը, որ ի տարբերութիւն Պօղոսեան-Թորիկեան տարբերակներուն, կը հնչէ անտրամաբանական եւ չի համապատասխաներ թրքերէն բնագրին:

Դիւրացնելու համար աշխատանքը բաղդատելի կէտերով շահագրգիռ ընթերցողներու, շեղագրած ենք տեղանուններն ու իմաստային նշանակալի տարբերութիւն ներկայացնող բառերը:

¹⁶ *Ապագայ*, Փարիզ, 25 Ապրիլ 1921, էջ 19:

¹⁷ Իդէպ, Լէօ մէկն էր անոնցմէ, որ դաշնագրին հանդէպ իր արտայայտութիւններուն համար որպէս հիմ ձեռքի տակ ունեցած էր Յրդ յօդուածին Խատիսեանի հերքած տարբերակը (Լէօ, *Անցեալից*, հրատ. «Խորհրդային Կովկաս»ի, Թիֆլիս, 1925, էջ 456):

Կարելի է ըսել, թե գրաշարման ընթացքին բնագրին աղճատումը անտես առնուելու եւ 2րդ յօդուածին մէջ կարգ մը տեղանուններ ուղղելու պարագային, Պօղոսեանի թարգմանութիւնը կրնայ նկատուիլ յաջողագոյնը: Հետեւաբար, ստորեւ, մանր հպումներով զայն կը ներկայացնենք որպէս նորագոյն տարբերակ, կարգ մը տեղանուններու կողքին անկիւնաւոր փակագծերու մէջ նշելով Թորիկեանի օգտագործած բնագրին տեղանունները: Պօղոսեանի տարբերակին տեղանունները կը համապատասխանեն վերոնշեալ լատինատառ թրքերէն բնագրին:

ԿՐԱՑԵԱԼ	ԹՐՔԱԿԱՆ ԹԵՐԹԵՐ	ՆԱԹԱԼԻ (1934–1935)	ՓԱՓԱՉԵԱԼ
			Թիւրքիոյ Ազգ. Մեծ Ժողովը կ'ընդունի Հայաստանի անկախութիւնը: Թիւրքիոյ եւ Հայաստանի Հանրապետութեան սահմանները որոշուած են հետեւեալ կերպով:
Ա.- Թիւրքիայի Ազգային Մեծ Ժողովը պարտաւորուում է ճանաչել Հայաստանի անկախութիւնը հետեւեալ սահմաններում: Ախալքալաքի գաւառի հարաւային մասից Ուշ-Թափալար սարը դէպի հարաւ մինչեւ Բաշ-Շորագեալ, մինչեւ Արփաչայ—Արփաչայի հոսանքը մինչեւ Նրա խառնւելը Արաքսի հետ, Արաքս գետի հոսանքը մինչեւ Արաքս կայարանը, այստեղից դէպի Մարտիրոս մինչեւ Չայքենդ գիւղը:		Յօդուած 1. Հայաստանի սահմանները — Ախալքալաքի գաւառի Հարաւային մասից Ուշ Թափալար սարը դէպի հարաւ, մինչեւ Բաշ-Շորագեալ, մինչեւ Արփաչայ--Արփաչայի հոսանքը մինչեւ Նրա խառնւելը Արաքսի հետ, Արաքս գետի հոսանքը մինչեւ Արաքս կայարանը, այստեղից դէպի Մարտիրոս մինչեւ Չայքենտ գիւղը:	1.- Սահմանը կը սկսի Իւշ-Թափալար լեռնաշղթայէն՝ Չալդիր լճի հիւսիս-արեւելքէն, ընդհանուր ուղղութեամբ կ'երկարի դէպի հարաւ, մինչեւ Կարս-Ալեքսանդրապոլի երկաթուղագծին զուգահեռ, յետոյ կը հետեւի Արփա-Չայի հոսանքին մինչեւ անոր Արաքսի միանալու կէտին: Այնուհետեւ սահմանը կը հետեւի Արաքսի հոսանքով մինչեւ Արարատ կայարանին՝ Ջուլֆա-Ալեքսանդրապոլ գիծին բարձունքները: Վերջին այս կէտէն սահմանը կը դառնայ դէպի Հիւսիս-Արեւելքէն, Արարատ կայարանի մօտով (կայարանը կը մնայ Հայաստանի սահմանէն ներս) կը դառնայ դէպի Արեւելք, կ'անցնի լեռնաշղթայով Արփա գիւղը եւ աւելի հեռու, կը հետեւի Արփաչայի արեւելեան ափով մինչեւ Չայքենտ:
Բ.- Կարսի Նահանգը եւ Սուրմալուն համարուում են վիճելի մինչեւ		Յօդ. 2. Նախիջեւանի, Շարուրի, Շահթախտի շրջանները կազմում են	2.- Կարսի Նահանգը եւ Սիւրմալուի շրջանը կը յայտարարուին վի-

երեք տարի, որի ընթացքում հայոց կառավարութիւնը կարող է յայտարարել հանրաբւէ որոշելու համար վերջնական բախտը այդ նահանգների: Հանրաբւէի ժամանակ պետք է մտնէ այնտեղ խառն հայ-թիւրքական ժանդարմերիա:		ինքնօրէն քաղաքական նորակազմութիւն՝ Տաճկաստանի պաշտպանութեան ներքեւ:	ճելի հողամաս եւ երեք տարուայ ընթացքին (Հայաստանին թողնելով թուականի որոշումը), տեղի պիտի ունենայ հանրաբուէ յիշեալ շրջանին մէջ՝ անոր վերջնական վիճակը որոշելու համար: Հանրաբուէի ատեն հայերն եւ թիւրքերն բաղկացած խառն ժանդարմի մը պիտի հսկէ:
Գ.- Հայերը հրաժարուում են Սեվրի դաշնագրից. յետ եւ կանչում բոլոր այն կոմիտէները եւ ներկայացուցիչները, որոնք գոյութիւն ունեն եւրոպայում, չեն պահում Հայաստանում դաշնակիցների ո՛չ մի ներկայացուցիչ, մինչեւ որ Թուրքիան հաշտութեան դաշն չկնքէ նրանց հետ:	Յօդ. 3.- Ինչպէս որ թուրք, ռուս եւ բոլոր աշխարհի վիճակագրութիւնները եւ հաստատեալ ընկերային կացութիւնը ցոյց կու տան այս առթիւ ալ կը վաւերացուի թէ Օսմ. սահմանին մէջ հայ մեծամասնութիւն ունեցող ուեւէ հողամաս չկայ:	Յօդ. 3. Ինչպէս որ թուրք, ռուս եւ բոլոր աշխարհի վիճակագրութիւնները եւ հաստատեալ ընկերային կացութիւնը ցոյց կու տան, այս առթիւ ալ կը վաւերացուի թէ Օսմ. սահմանին մէջ հայ մեծամասնութիւն ունեցող ուեւէ հողամաս չկայ:	3.- Հայաստանը կը հրաժարի Սեւրի դաշնագրէն. ետ կը կանչէ դաշնագիրը ստորագրող պատուիրակութիւնը եւ երեւանի մէջ դաշնակիցներու ներկայացուցիչներ ունենալու իրաւունքն կը գրկուի, մինչեւ այն ատեն, երբ Թիւրքիան խաղաղութեան դաշինք կնքէ դաշնակիցներու հետ:
Դ.- Հայաստանը իրաւունք ունի պահելու մի զօրաբանակ ոչ աւելի, քան 1500 սկիւ(աւոր) եւ դրան համապատասխան քանակով սպաներ, նաեւ անհրաժեշտ քանակութեամբ ժանդարմերիա: Երկիրը պաշտպանելու համար կարող են լինել ամրոցներ, որոնք կարող են զինւել միայն պաշարողական ծանր թնդանօթներով: Վերացում է պարտադիր զօրահաւաքը:	Յօդ. 4.- Թուրքեւիայ սահմանը կը կազմեն ստորին Քարա Սու գետաբերանէն սկսեալ Արաքս գետը, Քէշտիի հիւսիսակողմը, Արփա չայի, յետոյ Զըզըլ Չայաք, եւ Հաճի Փիրիէն անցնող գետը, Չիյարէթ լեռան բարձունքը եւ Չըլտըր գետին գիծը:		4.- Հայաստանը իրաւունք չունի իր բանակին մէջ ունենալու 1500է աւելի սուլիաւոր եւ սուր կրող զինուոր: Ժանդարմներու քանակը սահմանափակուած չէ:

Ե.- Հայաստանի վրայ յարձակման դեպքում Թիւրքիան պաշտպանում է հայոց կառավարութեան պահանջմամբ եւ աջակցում է Հայաստանի գործով:	Յօդ. 5.- Չորրորդ յօդուածին յիշած Հայաստանի եւ Թուրքիոյ սահմանագծէն մինչեւ օսմանեան հին սահմանը գտնուող հողամասը այս դաշնագրով Թուրքիոյ կը մնայ եւ որուն վրայ Թուրքիա պատմական, ցեղական եւ իրաւական անուրանալի իրաւունքներ ունի: Եթէ Երեւանի Հանրապետութիւնը այդ հողամասին դրական կացութեան մասին կասկած յայտնէ, որպէս զի բնիկ ժողովուրդին ամբողջովին վերադարձը կարելի ըլլայ դաշնագրին վաւերացման թուէն երեք տարի անցնելէ յետոյ, նոյն շրջանին մէջ հանրաքուէի դիմել կարելի է:	Յօդ. 5. Թուրքիոյ Ազգ. Մեծ Ժողովի կառավարութիւնը Հայաստանին կը խոստանայ իր զինուորական օգնութիւնը, ներքին թէ արտաքին վտանգի ատեն եւ այն բոլոր դէպքերուն երբ Հայաստանի Հանրապետութիւնը խնդրէ այդ օգնութիւնը:	5.- Այն պարագային եթէ Հայաստանը յարձակման ենթարկուի, Թիւրքիան կը պարտաւորուի, Հայաստանի կառավարութեան դիմումին վրայ, օգնել զինուորական ուժով:
2.- Թիւրքիան եւ Հայաստանը փոխադարձաբար օգտուում են ազատ թրանզիտից, ինչպէս երկաթուղիներով, այնպէս եւ բոլոր ճանապարհներով:	Յօդ. 6.- Ասկէ վերջ, գրգռութիւններով եւ դրդումներով անդորրութիւնը խանգարող շարժմանց եւ դէպքերու տեղի չտալու բարեմտութեամբ Երեւանի Հանրապետութիւնը յանձն կ'առնէ ո եւ է զինուորական կազմակերպութիւն չարտօնել, բացի 8 դաշտային կամ լեռնային թնդանօթներով եւ 20 գնդացիներով զինեալ 1500 հոգինոց թոշակաւոր զօրաբաժնէ մը, որ երկրին սահմանը պիտի պաշտպանէ եւ թեթեւապէս զինեալ ոստիկան զօրքերէ, որ երկրին ներքին կարգապահութիւնը պահելու կարող պիտի ըլլայ:	Յօդ. 6. Ասկէ վերջ, գրգռութիւններով եւ դրդումներով անդորրութիւնը խանգարող շարժումներու եւ դէպքերու տեղի չտալու բարեմտութեամբ, Երեւանի Հանրապետութիւնը յանձն կ'առնէ ո եւ է զինուորական կազմակերպութիւն չարտօնել, բացի 8 դաշտային կամ լեռնային թնդանօթներով եւ 20 գնդացիներով ու 1500 հոգինոց վճարովի զօրամաս մը: Պարտադիր զինուորութիւնը արգիլուած է:	6.- Թիւրքիան եւ Հայաստանը փոխադարձաբար կ'օգտուին ցամաքային եւ ծովային փոխադրութեան ազատութենէն (թրանզիթ):

Է.- Երկու կողմերն ալչեն վճարում պատերազմական ծախսեր:	Յօդ. 7.- Երեւանի կառավարութիւնը կ'ընդունի որ հաշտութենէն յետոյ Երեւան բնակելիք թուրք դեսպանը կամ ներկայացուցիչը այս պարագաներուն մասին քննութիւն եւ հետազօտութիւն կատարէ: Ասոր փոխարէն Հայկ. Հանրապետութիւնը երբ պահանջէ ներքին եւ արտաքին վտանգներու դէմ, Թուրքիոյ Ազգ. մեծ ժողովը յանձն կ'առնէ զինեալ օգնութիւն ընել Հայաստանի: Երկու կողմերը յանձն կ'առնեն արտօնել վերադարձը գաղթականներուն իրենց հին օճախները, բացի անոնցմէ որ ընդհ. պատերազմի պահուն թշնամի բանակը անցնելով իրենց պատկանած տէրութեան դէմ զէնք գործածած են եւ կամ գրաւեալ վայրերու մէջ ջարդերու մասնակցած են: Իրենց երկիրը դարձողները իրաւունք պիտի ունենան օգտուելու ամենէն քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ փոքրամասնութեանց վայելած իրաւունքներէն:	Յօդ. 7. Երեւանի կառավարութիւնը կ'ընդունի որ հաշտութենէն յետոյ Երեւան բնակելիք թուրք դեսպանը կամ ներկայացուցիչը այս պարագաներուն մասին քննութիւն եւ հետազօտութիւն կատարէ. երկու կողմերը պիտի արտօնեն վերադարձը գաղթականներուն՝ իրենց հին բոյները, բաց ի անոնք, որ ընդհ. պատերազմի ատեն թշնամի բանակը անցնելով իրենց պատկանած պետութեան դէմ զէնք գործածած եւ գրաւեալ վայրերու մէջ ջարդերու մասնակցած են:	7.- Հայաստանը իրաւունք չունի զինամթերք ներմուծելու իր հողամասերու մէջ. այս նպատակով վերահսկիչ մարմին մը կազմուած է ներմուծուած ապրանքներու վրայ:
Ը.- Պայմանները կնքելուց յետոյ սկսում են աշխատել երկաթուղիները, վերադառնում են քաղաքացիական մասի գերիները, իսկ երբ սկսում են աշխատանքները Հայաստանի եւ Թիւրքիայի միջեւ սահ-	Յօդ. 8.- Եօթերորդ յօդուածին երկրորդ հատուածին յիշած գաղթականներէն անոնք որ ներկայ դաշնագրին վաւերացման թուականէն սկսեալ որոշեալ 6 ամսուան պայմանաժամին մէջ իրենց տեղերը չեն		8.- Երկու կողմերէն եւ ոչ մէկը չի վճարեր միւսին վնասուց հատուցում կամ կատարուած զինուորական ծախքերը:

մանները որոշելու, վերադառնում են բոլոր ռազմագերիները:	դառնար, չեն կրնար նոյն յօդուածին արտօնութիւններէն օգտուիլ եւ անոնց սեփականութեան իրաւունքներու վերաբերեալ դատերը լսելի չպիտի ըլլան:		
Թ.- Հայաստանի կապած բոլոր պայմանները Թիւրքիայի դէմ համարուում են անվաւեր:	Յօդ. 9.- Թուրքիոյ մեծ Ազգ. ժողովի կառավարութիւնը երկու տարիէ ի վեր պահելու ստիպուած բանակին մեծ ծախքերուն հակառակ՝ Հայաստանի դէմ ի հարկէ ստիպեալ կատարած պատերազմին հետեւանքով պահանջելու իրաւունք ունեցող տուգանքէն կը հրաժարի, ընկալեալ եւ հռչակեալ մարդկային ու իրաւական սկզբունքները ծայրայեղ կերպով յարգելուն պատճառաւ:		9.- Սոյն դաշնագրի ստորագրումէն անմիջապէս յետոյ, երկաթուղիները կը սկսին աշխատիլ, քաղաքացիական գերիները կը վերադարձուին. իսկ զինուորական գերիներու ազատ արձակումը կը կատարուի երբ թիւրք-հայկական սահմանորոշ յանձնախումբը տեղի վրայ կը սկսի իր աշխատանքը:
Ժ.- Բոլոր գաղթականները կարող են վերադառնալ իրենց տեղերը մի տարւայ ընթացքում, օգտելով բոլոր քաղաքացիական իրաւունքներից, բացի այն գաղթականներից, որոնք զինւած դիմադրութիւն են ցոյց տուել իրենց կառավարութեան դէմ:	Յօդ. 10.- Թուրքիոյ մեծ Ազգ. ժողովի կառավարութիւնը յանձն կ'առնէ կատարեալ անկեղծութեամբ օգնել 4-րդ յօդուածին գծած սահմանին մէջ երեւանի Հանրապետութեան զարգացումին եւ իշխանութեան ամրապնդմանը:		10.- Բոլոր այն պայմանագրութիւնները որ կնքած է Հայաստանը երրորդի մը հետ, ուղղուած Թիւրքիոյ դէմ, կը համարուին ջնջուած:
ԺԱ.- Հայերը Թիւրքիայում եւ թիւրքերը Հայաստանում վայելում են հաւասար քաղաքացիական իրաւունքներ:	Յօդ. 11.- Երեւանի կառավարութիւնը Թուրք Ազգ. մեծ ժողովի կառավարութեան կողմէ բացարձակապէս մերժուած Սեվրի դաշնագ[իրը] չեղեալ կը նկատէ եւ կը հռչակէ: Եւ յանձն կ'առնէ ետ կանչել կարգ մը Էմբերիա-	Յօդ. 11. Երեւանի կառավարութիւնը թուրք Ազգ. մեծ ժողովի կառավարութեան կողմէ բացարձակապէս մերժուած Սեվրի դաշնագիրը չեղեալ կը նկատէ եւ չեղեալ կը հռչակէ եւ յանձն կ'առնէ ետ կանչել կարգ մը	11.- Մէկ տարուայ ընթացքին բոլոր գաղթականները կարող են վերադառնալ իրենց բնակավայրերը՝ համաձայն քաղաքակիրթ ազգերու բարքերուն՝ օգտուելով բոլոր դիւրութիւններէ, բացի անոնցմէ,

	լիստ կառավարությանց եւ քաղաքական շրջանակներու ձեռքը գործիք եղող իր պատուիրակութիւնները որոնք կը գտնուին Եւրոպա ու Ամերիկա: Ասկէ վերջ երկու տերութեանց միջեւ ամէն կարգի թիւրիմացութիւն բառնալու բարեմտութեամբ փոխադարձաբար յանձնառութիւն կը ստանձնեն: Հայաստանի Հանրապետութիւնը խաղաղութեան մէջ զարգանալու եւ Թուրքիոյ հետ դրացիական իրաւունքները յարգելու իր անկեղծ փափաքին իբր փաստ, յանձն կ'առնէ կառավարութենէն հեռու պահել Էմբերիայիստ նպատակներ հետապնդելով երկու ազգերու անդորրութիւնը խանգարող կռուասէր մարդիկը:	կայսերապաշտ կառավարութեանց ու քաղաքական շրջանակներու ձեռքը գործիք եղող իր պատուիրակութիւնները որոնք կը գտնուին Եւրոպա եւ Ամերիկա: Հայաստանի Հանրապետութիւնը խաղաղութեան մէջ զարգանալու եւ Թուրքիոյ հետ դրացիական իրաւունքները յարգելու իր անկեղծ փափաքին իբր փաստ յանձն կ'առնէ կառավարութենէն հեռու պահել կայսերապաշտ նպատակներ հետապնդելով՝ երկու ազգերու անդորրութիւնը խանգարող կռուասէր մարդիկը:	որոնք մասնակցած են ոճրային գործերու:
ԺԲ.- Դիւնագիտական, ինչպէս եւ հիւպատոսական յարաբերութիւնները, նոյնպէս եւ քաղաքացիների ազատ երթելեկութիւնը երկու երկրների միջեւ, սկսում է դաշնագիրը ստորագրելուց յետոյ, որից յետոյ վերսկսում են փոստային եւ հեռագրական հաղորդակցութիւնները Թիւրքիայի եւ Հայաստանի միջեւ:	Յօդ. 12.- Հայաստանի Հանրապետութիւնը իր հողերուն մէջ ապրող իսլամներուն իրաւանց անձեռնմխելիութիւնն ու պահպանութիւնը ապահովելու, իրենց կրօնքին եւ մշակոյթին սահմանին մէջ զարգացումն ու հանգիստը դիւրացնելու համար կ'արտօնէ համայնքներու կազմութիւնը միւֆթիներուն ուղղակի իսլամ ժողովուրդին կողմէ ընտրութիւնը, իսկ տեղական միւֆթիներուն ընտրելիք գլխաւոր միւֆթիին Թուրք Ազգ.		12.- Հայերը Թիւրքիոյ մէջ եւ թիւրքերը Հայաստանի մէջ կը վայելեն քաղաքացիական եւ այլ իրաւասութիւններ, որոնք վերապահուած են երկու երկիրներու բնիկներուն:

	մեծ ժողովի Շերիի գործոց բովանդակի կողմէ վաւերացումը:		
ԺԳ.- Շարուրը եւ Նախիջեւանը ժամանակաւորապէս օժտուում են ինքնավարութեամբ՝ գտնւելով Թուրքիայի հովանաւորութեան տակ, մինչեւ որոշվի նրանց բախտը:	Յօդ. 13.- Դաշնադիր կողմերը յանձն կ'առնեն փոխադարձաբար արգելք չըլլալ միւս կողմին պատկանող անձերու եւ վաճառքներուն իրենց երկաթուղիներէն եւ ճամբաներէն ազատօրէն անցքին կամ թրանզիթին: Թուրքիա պարտաւորուած ըլլալով իր գոյութեան դէմ էմբերիալիսթներու կողմէ տեղի ունենալիք սպառնական գորգոութեանց արգելք ըլլալ, մինչեւ հաշտութեան կնքումը պիտի կրնայ իր հակակշռին տակ պահել Երեւանի Հանրապետութեան երկաթուղիներն ու հաղորդակցութեան ճամբաները, որպէսզի, փոխադրութեանց ապահովութիւնը չխանգարելու պատճառաւ, 4-րդ յօդուածին յիշած քանակէն աւելի զէնք չներածուի: Նաեւ երկու կողմերը էմբերիալիսթ պետութեանց պատկանող պաշտօնական եւ անպաշտօն պաշտօնեաներն ու մարմինները պիտի արգիլեն հանրապետութեան մէջ մտնելէ ու բնակելէ:	Յօդ. 13. Թուրքիա պարտաւորուած ըլլալով իր գոյութեան դէմ կայսերապաշտներու կողմէ տեղի ունենալիք սպառնական գորգոութեանց արգելք ըլլալ մինչեւ ընդհ. հաշտութեան կնքումը, պիտի կրնայ իր հակակշռին տակ պահել Երեւանի Հանրապետութեան երկաթուղիներն ու հաղորդակցութեան ճամբաները, որպէսզի փոխադրութեանց ազատութիւնը չխանգարելու պայմանաւ, 6րդ յօդուածին յիշած քանակէն աւելի զէնք չներմուծուի:	13.- Խաղաղութեան դաշնագրի ստորագրութենէն անմիջապէս յետոյ, կը վերահաստատուին դիւանագիտական եւ հիւպատոսական յարաբերութիւնները, ինչպէս նաեւ փոստ-հեռագրական եւ հեռախօսի հաղորդակցութիւնները:

ԺԴ.- Այս դաշնագիրը պետք է ենթարկվի վաւերացման Հայաստանի հորհրդարանի եւ Անգորայի Ազգային Մեծ Ժողովի կողմից մի ամսւայ ընթացքում:	Յօդ. 14.- Թուրք Ազգ. Մեծ Ժողովին կառավարութիւնը Թուրք տէրութեան անկախութեան եւ հողային ամբողջութեան սպառնացող յարձակմանց դէմ պիտի կրնայ Հայաստանի մէջ առժամեայ զինուորական արգելիչ միջոցներ ձեռք առնել, այս դաշնագրով Երեւանի Հանրապետութեան ապահոված իրաւունքները չի խանգարելու պայմանաւ:	Յօդ. 14. Թուրք Ազգ. Մեծ Ժողովի կառավարութիւնը թուրք անկախութեան եւ հողային ամբողջութեան սպառնացող յարձակմանց դէմ պիտի կրնայ Հայաստանի մէջ առժամեայ զինուորական արգելիչ միջոցներ ձեռք առնել այս դաշնագրով Երեւանի Հանրապետութեան ապահոված իրաւունքները չխանգարելու պայմանաւ:	14.- Ծարուրի եւ Նախիջեւանի շրջանները կը վայելեն ինքնավար վարչաձեւ Թիւրքիայի հովանաւորութեան տակ, մինչեւ որ ի վիճակի ըլլան, ինքնորոշման ճանապարհով որոշելու իրենց վերջնական ճակատագիրը:
ԺԵ.- Թիւրքիան պարտաւորուած է Հայաստանի գրաւած հողամասերը դատարկել, երբ Հայաստանը կը սկսէ զօրացրում, եւ վերջնականապէս կը դատարկէ, երբ հայկական զօրքի թիւը կը հասնի պայմաններում որոշւած չափին:	Յօդ. 15.- Երեւանի Հանրապետութիւնը յանձն կ'առնէ չեղեալ համարել իր կողմէ ո եւ է տէրութեան մը հետ կնքուած դաշնագրերու այն բոլոր տրամադրութիւնները որ Թուրքիոյ կը վերաբերին եւ կամ Թուրքիոյ շահերուն վնասակար են:	Յօդ. 15. Երեւանի Հանրապետութիւնը յանձն կ'առնէ չեղեալ համարել իր կողմէ ո եւ է տէրութեան հետ կնքուած դաշնագրերու այն բոլոր տրամադրութիւնները, որ Թուրքիոյ կը վերաբերին եւ կամ Թուրքիոյ շահերուն վնասակար են:	15.- Ներկայ դաշնագիրը պետք է վաւերացուի մէկ ամսուայ ընթացքին:
ՆԱԹԱԼԻ 1955	ՆԱԹԱԼԻ 1957	ԿԻՐԱՎՈՍԵԱՆ	ԹՈՐԻԿԵԱՆ
Գիւմրի-Ալեքսանդրապոլի մէջ Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ կնքուած խաղաղութեան Դաշնագրին բնագիրն է	Բնագիր Հաշտութեան Դաշնագրի Կնքուած Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ Կիւմրի-Ալեքսանդրապոլի մէջ		Բնագիրն է Դաշնագրին, որ ստորագրուեցաւ Կիւմրի-Ալեքսանդրապոլի մէջ, Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ:
Մէկ կողմէ Թուրքիոյ կառավարութեան, միւս կողմէ Հայաստանի Հանրապետութեան միջեւ գոյութիւն ունեցող պատերազմական վիճակին վերջ տալու եւ տեւական մէկ խաղաղութիւն կայացնելու հա-	Մէկ կողմէ Թուրքիոյ կառավարութեան եւ միւս կողմէ[Է] Հայաստանի Հանրապետութեան միջեւ գոյութիւն ունեցող պատերազմական վիճակին վերջ տալու եւ տեւական խաղաղութիւն մը հաստատելու համար		Մէկ կողմէ Թուրքիոյ կառավարութեան եւ միւս կողմէ Հայաստանի Հանրապետութեան միջեւ գոյութիւն ունեցող պատերազմական վիճակին վերջ տալու եւ մնայուն խաղաղութիւն մը հաստատելու

մար հետեւեալ անձերը բանակցութիւն կատարելու պաշտօնատար նշանակուած են: Թուրքիոյ կառավարութեան կողմէն.- Արեւելեան ճակատի հրամանատար Ֆէրիզ (զօրավար) Քեազիմ Գարա Բեքիր փաշա. Երզրումի նահանգապետ (վալի) Համիտ պէյ. Երզրումի երեսփոխան Սիւլէյման Նեճաթի պէյ. Հայաստանի Հանրապետութեան կողմէ.- Նախկին վարչապետ Պ. Ալեքսանդր հատիսեան, Ֆինանսական նախկին նախարար Պ. Աբրահամ Գիւլխանդանեան, Ներքին գործերու նախարարի օգնական Պ. Ստեփան Ղորղանեան. Յիշեալ բարձրաստիճան ներկայացուցիչները խաղաղութեան բանակցութեան համար գումարուած ըստ օրինական ձեւակերպութեան բացարձակ իրաւասութեամբ, իրենց վաւերագրերը իրարու ներկայացնելէ յետոյ, հետեւեալ որոշումները անցուցած են:	բանակցութիւն կատարելու պաշտօն յանձնուած է հետեւեալ անձերու: Թուրքիոյ կառավարութեան կողմէն՝ Արեւելեան ճակատի հրամանատար Ֆէրիզ (զօրաբաժնի պետ) Քեազիմ Գարապէքիր փաշա, Երզրումի կուսակալ Համիտ պէյ, Երզրումի երեսփոխան Սիւլէյման Նեճաթի պէյ, Հայաստանի Հանրապետութեան կողմէն՝ Նախորդ վարչապետ Պ. Ալեքսանդր հատիսեան, Նախորդ ելեւմտական նախարար Պ. Աբրահամ Գիւլխանդանեան, Ներքին գործերու նախարարի օգնական Պ. Ստեփան Ղորղանեան: Յիշեալ լիազօր պատուիրակները հաշտութեան բանակցութիւններուն համար Կիւմրիի մէջ գումարուելով՝ իրարու ներկայացուցին իրենց բացարձակ լիազօրութեան վաւերագրերը, որոնք համաձայն գտնուեցան ընդունուած սովորութեան, եւ ապա որոշեցին հետեւեալ յօդուածները.-		համար հետեւեալ անձերուն պաշտօն տրուած է. Թուրքիոյ կառավարութեան կողմէ՝ Արեւելեան ճակատի ընդհանուր հրամանատար զօրաբաժնի զօրավար Զեւաճիմ ԳվրԱդեթիՐ ՓւճԱ: Երզրումի կուսակալ ՀԱՄԻՏ ՊԵՅ: Երզրումի երեսփոխան ՍԻՒԼԵՅՍԱՆ ՆԵՃԱԹԻ ՊԵՅ: Հայաստանի Հանրապետութեան կողմէ՝ Նախկին վարչապետ ՊՐ. ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԽԱՏԻՍԵԱՆ Ելեւմտ. նախարար ՊՐ. ԱՎՐԱՄ ԳԻՒԼԽԱՆԴԱՆԵԱՆ Ներքին գործերու նախարարի օգնական ՊՐ. ՍՏԵՓԱՆ ՂՈՐԴԱՆԵԱՆ: Վերոյիշեալ պատուիրակները հաշտութեան բանակցութիւններուն համար Կիւմրիի մէջ հաւաքուելով, իրարու ներկայացնելէ յետոյ իրենց կատարեալ իրաւասութիւններուն փաստաթուղթերը, որոնց օրինական ըլլալը տեսնուեցաւ, որոշում տուին հետեւեալ յօդուածներու մասին.
--	---	--	--

1.- Թուրքիոյ եւ Հայաստանի Հանրապետութեան միջեւ պատերազմական վիճակին վերջ տրուած է:	1.- Թուրքիոյ եւ Հայաստանի Հանրապետութեան միջեւ պատերազմական վիճակին վերջ տրուած է:	1. Պատերազմը Հայաստանի եւ Թուրքիայի միջեւ աւարտուած է:	1.- Թուրքիոյ եւ Հայաստանի Հանրապետութեան միջեւ պատերազմական վիճակին վերջ տրուած է:
2.- Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ սահմանագիծը, ըստ յարակից քարտէսնի վրայ տեսնուածին,- (Ստորին Գարասուի գետաբերանէն սկսելով Արաքս գետը – Արփաչայը՝ դէպի հիւսիս մինչեւ <i>Գեզաչ</i>, անկէ յետոյ <i>Գարահան</i> ձորը – Արեւելեան <i>Թեղնիս</i>, Արեւելեան մեծ <i>Գըմըլ</i> – Գըզըլթաշ – մեծ <i>Աղպապա</i> լեռ): Սահմանագծումին վերջնական ձեւով նշանակումը, ստորագրութեան թուականէն երկու շաբաթ յետոյ, խառն <i>յանձնախումբի մը</i> կողմէ պիտի կատարուի տեղւոյն վրայ: <i>Քուբի</i> լեռը՝ 10282-8022, <i>Կամասուր</i> լեռը՝ 8160, <i>Քուրթուլազ</i> գիւղը – <i>Սաաթ</i> լեռը՝ 7868, Արփաչայի տուները՝ 3080 – <i>Քէմուրլու</i> լեռը՝ 6930 – Սարայպուլազ՝ 8070 – Արարատ կայարանը – Արաքս գետի վրայ Ստորին Գարասուի գետաբերանի հարաւը (Նախիջեւան, <i>Շահթախթի</i>, Շարուր), ընդհանուր քուէարկութեամբ ընտրուելիք վարչական	2.- Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ սահմանը կը կազմէ այն գիծը, որ ցոյց տրուած է յարակից քարտէսի Նախագծին (քրոքի) վրայ.- (Ստորին Գարասուի գետաբերանէն սկսեալ Արաքս գետը – Արփաչայը՝ մինչեւ <i>Գեղազի</i> հիւսիսը, յետոյ <i>Գարահանի</i> ձորը – Արեւելեան <i>Թեղնիս</i>, Արեւելեան մեծ <i>Գըմըլ</i> – Գըզըլթաշ – մեծ <i>Աղպապա</i> լեռ): Սահմանագծին վերջնական որոշումը պիտի կատարուի ստորագրութեան թուականէն երկու շաբաթ յետոյ, խառն <i>յանձնախումբի մը</i> կողմէ, տեղւոյն վրայ: Այն շրջանին մէջ որ կը գտնուի <i>Քուբի</i> լեռան 10282-8022, <i>Կամասուր</i> լեռան 8160, <i>Քուրթուլազ</i> գիւղի – <i>Սաաթ</i> լեռան 7868, Արփաչայի տուներ 3080 – <i>Քէմուրլու</i> լեռան 6930 – Սարայպուլազ 8070 – Արարատ կայարանի – Արաքս գետի վրայ ստորին Գարասուի գետաբերանին գծին հարաւը (Նախիջեւան, <i>Շահթախթ</i>, Շարուր), հետագային հանրաքուէով պիտի ճշդուի վարչաձեւը, որուն՝ ինչպէս եւ այս վարչաձեւին ընդգրկելիք հողերուն պիտի	2. Հայաստանի եւ Թուրքիայի սահմանը սկսուում է այնտեղից, որտեղ Ղարասուն թափուում է Արաքսի մէջ մինչեւ Տիքնիսի հիւսիս-արեւմտեան մասը, Մեծ Կեմոյից դէպի արեւմուտք, Կիզիլտայից դէպի արեւմուտք մինչեւ Մ. Աղբաբան, այնուհետեւ Շարուր-Նախիջեւանի եւ Շահթախթի շրջաններով, որոնք գտնուում են Կակիդաղ... Կամասու լեռ... Ղուրդ-Ղուլաղ գիւղ, Սաատ լեռ... Սարայբուլաղ... Արարատ կայարան գծից հարաւ մինչեւ Արաքս գետի այնտեղը, որտեղ Ղարասու գետը թափուում է Արաքսի մէջ: Նախիջեւանի, Շարուրի եւ Շահթախթի շրջաններում, որտեղ յետագայում հանրաքուէի միջոցով կիսատատուի յատուկ ադմինիստրացիա, Հայաստանը պարտաւորուում է չմիջամտել այդ ադմինիստրացիայի կարգին, անկախ այն բանից, թէ ադմինիստրացիան որ կողմը կթեքուի: Այդ շրջանները ժամանակաւորապէս գտնուելու են Թուրքիայի պաշտպանութեան տակ:	2.- Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ, ինչպէս կից քրոքին վրայ,- Վարի Գարա Սուի ակէն սկսեալ Արազ գետը, մինչեւ <i>Տիքնիսի</i> հիւսիսը Արփաչայ – յետոյ <i>Գարահան</i> ձորի արեւելքը – Մեծ <i>Կեմոյէն</i> դէպի Արեւելք – Գըզըլթաշ – Պիլիւք <i>Ագպապա</i> լեռը – գիծը կը կազմէ: Սահմանին վերջնական ձեւով որոշումը տեղի պիտի ունենայ ստորագրութենէն երկու շաբաթ յետոյ տեղին վրայ, խառն <i>երկու յանձնախումբի</i> կողմէ: <i>Քէօքիւ</i> Տաղը 10282-8022, <i>Կամասու</i> Տաղը 8160, <i>Գուր Գուլազ</i> Քէօյիւ – <i>Սաղաթ</i> Տաղը 7868, Արփաչայի վրայ 3080 – <i>Կելուրամ</i> Տաղը 6930 – Սարայ Պուլազ 8070 – Արարատ կայարան – Արազ գետին վրայ Գարասուի ակը – գծին հարաւ գտնուող – Նախիջեւան-Շահթախ-Շարուր – շրջանին մէջ հետագային ընդհանուր քուէով որոշուելիք վարչական ձեւին եւ այս վարչաձեւին ընդգրկելիք հողին Հայաստան պիտի չմիջամտէ եւ

ծելին, եւ այս վարչութեան իրաւատւութիւնը կազմելիք հողերուն վրայ Հայաստան միջամտութիւն պիտի չընէ: Եւ այս գօտիին մէջ ներկայիս Թուրքիոյ հովանաւորութեան տակ տեղական վարչութիւն մը պիտի կազմուի:	չմիջամտէ Հայաստան, եւ այս գօտիին մէջ ներկայիս Թուրքիոյ հովանաւորութեան [ներքեւ] տեղական վարչութիւն մը պիտի կազմուի:		այդ շրջանը հիմակուհիմա Թուրքիոյ հովանաւորութեան ներքեւ տեղական վարչութիւն մը պիտի հաստատուի:
3.- Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովին կառավարութիւնը երկրորդ յօդուածին մէջ յիշուած՝ սահմանագծով, Օսմանեան հին սահմանին մէջ, գոյութիւն ունեցող, այս դաշնագրով Թուրքիոյ մնալիք եւ անոնց վրայ Թուրքիոյ պատմական, ցեղային եւ իրաւական պատկանելիութիւնը անուրանալի եղող հողերուն իրաւական գոյավիճակին մէջ, որպէսզի բնիկ ժողովուրդը ամբողջապէս վերադարձնելու մասին Հայաստանի Հանրապետութեան յայտնած փափաքը կարելի ըլլայ կատարել, դաշնագրի վաւերացման թուականէն սկսելով՝ երեք տարի ժամանակամիջոցին, վերոյիշեալ հողերուն մէջ ընդհանուր քուէարկութեամբ՝ վերադարձը կ'ընդունուի: <i>Խառն յանձնախումբ</i> մը պիտի որոշէ ասոր ձեւը:	3.- Յօդ. 2ին մէջ նշուած սահմանագծին եւ նախկին օսմանեան սահմանագլխին միջեւ գտնուող հողամասին վրայ, որ Թուրքիոյ պիտի մնայ ներկայ դաշնագրով, Թուրքիոյ պատմական, ցեղային եւ իրաւական կապակցութիւնը անուրանալի է: Թուրքիոյ Ազգ. Մեծ Ժողովը կ'ընդունի որ, յիշեալ հողամասին իրաւական գոյավիճակին մէջ, եթէ Հայաստանի կառավարութիւնը ուզէ, որպէսզի լիովին կարելի ըլլայ բնիկ ժողովուրդին վերադարձը, հանրաքուէի դիմով՝ դաշնագրին վաւերացումի թուականէն երեք տարի յետոյ: Անոր (հանրաքուէի) ձեւը պիտի որոշէ <i>ենթալյանձնախումբ</i> մը:	3. 2-րդ յօդուածում մատնանշուած նախկին եւ ներկայ սահմանների միջեւ ընկած շրջաններում, այսինքն՝ ներկայ պայմանագրով Թուրքիային զիջուած շրջաններում, որոնք անվիճելի, պատմական, էթնիկական եւ իրաւական կապ ունեն Թուրքիայի հետ, Թուրքիայի... կառավարութիւնն իրաւունք է վերապահում հանրաքուէ կատարել այն դէպքում, եթէ Հայաստանի հանրապետութիւնը ցանկանայ այդպիսին կատարել:	3.- 2-րդ յօդուածին մէջ մատնանշուած նախկին եւ ներկայ սահմաններուն միջեւ ինկած շրջանները, այսինքն՝ ներկայ պայմանագրով Թուրքիոյ զիջուած շրջանները, որոնք անվիճելի, պատմական, ցեղային եւ իրաւական կապ ունին Թուրքիոյ հետ, Թուրքիոյ կառավարութիւնը իրաւունքը կը վերապահէ հանրաքուէ կատարել այն դէպքի ընթացքին, եթէ Հայաստանի Հանրապետութիւնը ցանկայ այդպիսին կատարել: <i>Հանրաքուէի ձեւը կ'որոշուի յանձնախումբի մը կողմէ:</i>
4.- Էմփերիալիստ պետութիւններու գրգռումներուն եւ դրդումներուն	4.- Կայսերապաշտ պետութեանց գրգռութիւններուն եւ դրդումներուն	4. Անկեղծօրէն ձգտելով վերացնել Անտանտայի իմպերիալիստական	4.- Անկեղծօրէն ձգտելով վերցնել դաշնակից կայսերապաշտա-

րուն հետեւանքն ըլլալով, խաղաղութիւնը վրդովող վնասակար գործունեութեան եւ շարժումներու կարեւորութիւնը ընդմիշտ թոյլ չտալու հիման վրայ, Երեւանի Զանրապետութիւնը ներքին անդորրութիւնը պաշտպանելու համար բաւարար թեթեւ գէւքերով զինուած ժանտարմայական ուժերով երկրին սահմանը պաշտպանելու յատուկ եւ 8 լեռնային եւ կամ դաշտային թնդանօթով եւ 20 գնդացիներով զինեալ եւ <i>վճարովի 1500 հոգինոց հրացանակիրներ</i>է բաղկացեալ մէկ <i>զօրաբաժին</i>է զատ զինուորական կազմակերպութիւն թոյլ չտալու յանձնառու կ'ըլլայ: <i>Հայաստանի մէջ զինական ծառայութիւն այլեւս պիտի չըլլայ:</i> Հայաստանի Զանրապետութիւնը ամրոցներ շինելու եւ անոց մէջ <i>ուզածին չափ ծանր թնդանօթներ տեղադրելու</i> ազատ է: Այս ծանր թնդանօթներու մէջ կ'իյնան դաշտային բանակի գործածելի <i>15 սանթիմէթրնոց ուժբարձակներով (օպիա)</i> եւ <i>15 սանթիմնոց երկար թնդանօթներ եւ աւելի պզտիկ չափի. ատկէ աւելի ծանր ուժէ տեսակի հրազէններ պիտի չգտնուին:</i>	արդիւնքով՝ կացութիւնը վրդովող շարժումներու յառաջ գալուն կարեւորութիւնը այսուհետեւ արգիլելու անկեղծ փափաքին վրայ հիմնուելով, Երեւանի Զանրապետութիւնը յանձն կ'առնէ չարտօնել ոեւէ զինուորական կազմակերպութիւն, բացի՝ <i>զօրագունդ(է)</i> մը, որ պիտի բաղկանայ ներքին ապահովութիւնը պաշտպանելու բաւող ոստիկանական ուժէ մը թեթեւ գէւքերով զինուած, ինչպէս նաեւ՝ երկրին սահմանները պաշտպանելու յատուկ եւ <i>վճարովի 1500 զինուորներ</i>է, որոնք պիտի ունենան 8 լեռնային կամ դաշտային թնդանօթ եւ 20 գնդացի: <i>Հայաստանի մէջ պարտադիր զինուորական ծառայութիւն գոյութիւն պիտի չունենայ:</i> Հայաստանի Զանրապետութիւնը ազատ է, երկիրը արտաքին թշնամիներէ պաշտպանելու համար, ամրութիւններ շինելու եւ այս ամրութեանց մէջ <i>ուզածին չափ ծանր թնդանօթներ դնելու</i>. սակայն այս ծանր թնդանօթներուն մէջ պիտի չգտնուին <i>15 սանթիմէթրնոց ուժբարձակներ եւ 15 սանթիմէթրնոց երկար թնդանօթներ եւ աւելի փոքր չափով ամէն տեսակի ծանր հրազէններ, որոնք կրնան գործածուիլ շարժուն բանակի մէջ:</i>	տական կառավարութիւնների հետագայ մեքենայութիւնները, որոնք կարող են խախտել երկրի անդորրութիւնը, Հայաստանի կառավարութիւնը համաձայնում է՝ բացի թեթեւ եւ երկրի կարգն ու անվտանգութիւնը պաշտպանելու համար բաւարար քանակութեամբ գէւք ունեցող ժանդարմերիայից, սահմանների պահպանութեան համար չունենալ այլ ռազմական ուժ, բացի 1500 զինուորից բաղկացած ջոկատից՝ 8 լեռնային կամ դաշտային հրանօթով եւ 20 գնդացիով: <i>Չինապարտութիւնը Հայաստանում պարտադիր չի լինի...</i> Հայաստանին իրաւունք է վերապահուում բերդեր (ամրութիւններ) կառուցել եւ այնտեղ դնել ծանր հրանօթներ... այնպիսի քանակութեամբ, որը նա հարկաւոր կհամարի, պայմանով, որ չդնի 15 սանտիմետրանոց տրամաչափի եւ հեռահար հրանօթներ, որոնք գործադրուում են ինչպէս հայկական, այնպէս էլ ուրիշ բանակներում:	կան կառավարութիւններու հետագայ մեքենայութիւնները, որոնք երկրին անդորրութիւնը կրնան խախտել, Հայաստանի կառավարութիւնը կը համաձայնի, բացի թեթեւ եւ երկրին կարգն ու անվտանգութիւնը պաշտպանելու համար բաւարար քանակութեամբ գէւք ունեցող ժանտարմերիէն, սահմաններու պահպանութեան համար չունենալ այլ ռազմական ուժ, բացի <i>1500 զինուորներէ բաղկացած ջոկատ</i>է՝ 8 լեռնային կամ դաշտային հրանօթով եւ 20 գնդացիով: <i>Չինապարտութիւնը Հայաստանի մէջ պարտադիր չ'ըլլար ...</i> Հայաստանի իրաւունք կը վերապահուի բերդեր (ամրութիւններ) կառուցել եւ այնտեղ <i>դնել ծանր հրանօթներ ...</i> այնպիսի քանակութեամբ, որ ան հարկաւոր կը համարէ, պայմանաւ որ <i>15 սանթիմէթրնոց տրամաչափի եւ հեռահար հրանօթներ չդնէ, որոնք կը գործածուին ինչպէս հայկական, այնպէս ալ ուրիշ բանակներու մէջ:</i>
---	--	--	--

5.- Հաշտութենէն յետոյ, Երեւանի կառավարութիւնը կ'ընդունի Երեւանի մէջ բնակելիք թուրքիոյ քաղաքական ներկայացուցիչին եւ կամ դեսպանին այս խնդիրներու մասին <i>ամէն ժամանակ</i> քննութիւն եւ ստուգումներ կատարելու արտօնութիւնը: Ատոր փոխարէն՝ <i>Հայաստանի Հանրապետութեան կողմէ, ներքին եւ արտաքին վտանգներու դէմ պահանջի պարագային, թուրքիոյ Ազգային Սեծ ժողովի կառավարութիւնը Հայաստանի կը խոստանայ զինական օգնութիւն:</i>	5.- Ներկայ դաշնագրով Երեւանի կառավարութիւնը ընդունած է թէ՛ թուրքիոյ ներկայացուցիչը կամ դեսպանը, որ հաշտութենէն յետոյ պիտի բնակի Երեւանի մէջ, այս խնդիրներուն մասին <i>ամէն ատեն</i> քննութիւն եւ ստուգումներ պիտի կատարէ: Ատոր փոխարէն՝ <i>Թուրքիոյ Ազգ. Սեծ ժողովը յանձնառու կ'ըլլայ՝ Հայաստանի մէջ զինեալ օգնութիւն ընելու ներքին եւ արտաքին վտանգներու դէմ, այն պարագային՝ որ Հայաստանի Հանրապետութիւնը խնդրանք ընէ:</i>	5. Հայաստանի կառավարութիւնը սրանով համաձայնում է թուրքիայի քաղաքական ներկայացուցիչներին կամ դեսպանորդին, որը հաշտութիւն կնքելուց յետոյ կգտնուի Երեւանում, թոյլ տալ ըստ իր ցանկութեան տեսչութիւն եւ հետաքննութիւն կատարել վերոյիշեալ պայմաններին վերաբերող հարցերի գծով: Իր կողմից թուրքիայի... կառավարութիւնը պարտաւորուում է իր զինուած օգնութիւնը տրամադրել Հայաստանին, երբ այդ պահանջի արտաքին կամ ներքին վտանգը եւ երբ Հայաստանի հանրապետութիւնը դիմի իրեն մատակնշուած խնդրով:	5.- Հայաստանի կառավարութիւնը ասով կը համաձայնի թուրքիոյ քաղաքական ներկայացուցիչներուն կամ դեսպանին, որ հաշտութիւն կնքելէ յետոյ Երեւան կը գտնուի, թոյլ տալ <i>ըստ իր ցանկութեան</i> տեսչութիւն եւ հետաքննութիւն կատարել վերոյիշեալ պայմաններուն վերաբերող հարցերու գծով: Իր կողմէ <i>Թուրքիոյ ... կառավարութիւնը կը պարտաւորուի իր զինական օգնութիւնը տրամադրել Հայաստանին, երբ այդ պահանջէ արտաքին կամ ներքին վտանգը եւ երբ Հայաստանի Հանրապետութիւնը դիմէ իրեն մատակնշուած խնդիրով:</i>
6.- Երկու դաշնադիր կողմերը, բացի ընդհանուր պատերազմի ընթացքին <i>թշնամի բանակներն անցնելով</i> իրենց պատկանած կառավարութեան դէմ զէնք բարձրացնողներէն եւ գրաւուած հողերէ ներս ջարդերու մասնակցողներէն, կ'արտօնեն գաղթականներուն <i>հին սահմաններէն ներս</i> իրենց բոյները <i>վերադառնալ:</i> Եւ փոխադարձաբար կ'ապահովեն իրենց երկիրը վերադարձողներուն, ամենէն քաղաքակիրթ երկիրներու	6.- <i>Դաշնադիր</i> կողմերը կ'արտօնեն որ գաղթականները <i>վերադառնան</i> նախկին սահմաններու մէջ, բացի անոնցմէ, որ ընդհանուր պատերազմի ընթացքին <i>թշնամի բանակներու միանալով</i> զէնք բարձրացուցած են այն կառավարութեան դէմ, որու հպատակ էին, եւ կամ մասնակցած են <i>գրաւուած վայրերու մէջ</i> կատարուած ջարդերու: Անոնք փոխադարձաբար յանձն կ'առնեն որ այս կերպով իրենց երկիրները վերադարձողներ լիովին օգտուին այն իրաւունքներէն, զոր կը	6. Պայմանաւորուող կողմերը համաձայնում են նախկին սահմանի տերիտորիայում իրենց տեղերը վերադարձնել բոլոր գաղթականներին, բացառութեամբ նրանցից, ովքեր արտաքսուել են համաշխարհային պատերազմի ընթացքում եւ թշնամու շարքերում կռուել են իրենց կառավարութեան դէմ եւ նրանցից, ովքեր մասնակցել են ջարդերին: Պայմանաւորուող կողմերը պարտաւորուում են հայրենիք վերադարձող գաղթականներին տալ այն իրաւունքները, որ	6.- Պայմանաւորուող կողմերը համաձայն են նախկին սահմանի հողամասերուն մէջ իրենց տեղերը <i>վերադարձնել</i> բոլոր գաղթականները, ի բաց առեալ անոնցմէ, որոնք համաշխարհային պատերազմի ընթացքին <i>թշնամիներուն միանալով</i> զէնք գործածած են իրենց կառավարութեան դէմ, կամ <i>գրաւուող հողերէն ներս</i> տեղի ունեցող ջարդերուն մասնակցած են: Պայմանաւորուող կողմերը պարտաւոր են հայրենիք վերադարձող

մեջ գտնուող փոքրամասնությանը նպաստաւորեալ իրաւունքները:	վայելէն բոլոր քաղաքակիրթ երկիրներու մեջ գտնուող փոքրամասնութիւնները:	տրուում են փոքրամասնութիւններին առաւել քաղաքակիրթ երկրներում:	գաղթականներուն տալ այն իրաւունքները, որ փոքրամասնութիւններուն կը տրուին քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ:
7.- Վեցերորդ յօդուածով յիշուած գաղթականներէն, սոյն դաշնագրի վաւերացման եւ <i>հաստատման</i> թուականէն սկսեալ, որոշուած մէկ տարուան ժամանակամիջոցին իրենց <i>բոյնները</i> չվերադարձողներ, յիշեալ յօդուածին շնորհատուութենէն չկրնալ օգտուելուն հետ անոնց օրինական իրաւունքի յատուկ պահանջներն ալ լսելի պիտի չըլլան:	7.- Վեցերորդ յօդուածին մէջ յիշուած գաղթականներէն անոնք որ ներկայ դաշնագրին վաւերացման եւ <i>հաստատման</i> թուականէն սկսեալ մինչեւ մէկ տարի որոշուած ժամանակամիջոցին չեն վերադառնար իրենց <i>բնակավայրերը</i> , պիտի չկրնան օգտուիլ յիշեալ յօդուածով շնորհուած թոյլատուութիւններէ, եւ լսելի պիտի չըլլան անոնց պահանջները՝ սեփականութեան իրաւունքներու մասին:		7.- 6-րդ յօդուածին մէջ յիշուած գաղթականներէն անոնք, որոնք ներկայ դաշնագրին վաւերացումի եւ <i>փոխանակութեան</i> թուականէն սկսեալ մէկ տարի սահմանուած ժամանակամիջոցին իրենց <i>երկիրները</i> չեն վերադառնար, ոչ միայն պիտի չկրնան օգտուիլ վերոյիշեալ յօդուածին ընծայած արտօնութիւններէն, այլ նաեւ լսելի պիտի չըլլան ասոնց պահանջները սեփականութեան իրաւունքի մասին:
8.- Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութիւնը երկու տարիէ ի վեր պաշտպանութեան հարկադրուած իր բանակին մեծ ծախսերուն հակառակ, Յայաստանի դէմ ստիպողաբար ստանձնած պատերազմին պատճառով, ինչպէս որ կը հրաժարի տուգանք պահանջելու արդարացի իրաւունքէն, մարդկային իրաւունքներու սկզբունքները յարգելու նկատումով, <i>նաեւ ընդհանուր պատերազմի ընթացքին պատճառուած վնասներուն եւ հատուցումի իրաւունքներուն շուրջ ե-</i>	8.- Ի յարգանս այն մարդկային եւ իրաւական սկզբունքներուն, որոնք ընդունուած եւ յայտարարուած են, Թուրքիոյ Ազգ. Մեծ Ժողովը կը հրաժարի այն տուգանքէն, որ իրաւունք ունէր պահանջելու այն պատերազմին համար, զոր ստիպուած էր մղել Յայաստանի դէմ, հակառակ երկու տարիէ ի վեր ստիպողաբար պահած բանակին մեծամեծ ծախքերուն: <i>Ասկէ զատ, երկու կողմերը գերծ կը կացուցուին՝ ընդհանուր պատերազմի ընթացքին պատահած կորուստներու եւ սեփականութեան իրաւունքներու</i>	7. Յենուելով մարդկութեան սկզբունքների վրայ... Թուրքիայի կառավարութիւնը... հրաժարուում է ներկայ պատերազմի հետ կապուած ծախսերի հատուցումից, պատերազմ, որ նա ստիպուած էր ձեռնարկել Յայաստանի դէմ: Պայմանաւորուող երկու կողմերը հրաժարուում են նաեւ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ կրած վնասները հատուցելու ամեն տեսակ պահանջներին:	8.- Յենուելով մարդկութեան սկզբունքներուն վրայ ... Թուրքիոյ կառավարութիւնը կը հրաժարի ներկայ պատերազմին հետ կապուած ծախսերու հատուցումէն, պատերազմ, որ ան ստիպուած էր ձեռնարկել Յայաստանի դէմ: <i>Պայմանաւորուող երկու կողմերը կը հրաժարին նաեւ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ կրած վնասները հատուցանելու ամեն տեսակի պահանջներէն:</i>

րեան եկած փոփոխութեան բերումով տուգանք պահանջելէն երկու կողմերը գերծ կը կացուցուին:	մէջ առաջ եկած փոփոխութեանց պատճառով վնասուց հատուցումէն:		
9.- Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութիւնը երկրորդ յօդուածով Երեւանի Հանրապետութեան սահմաններուն մէջ <i>ամբողջական ձեւատրման եւ իշխանութեան պահպանման</i> համար <i>ամենէն անկեղծ կերպով օգնութիւն եւ անկեղծութիւն ցոյց տալ կը խոստանայ:</i>	9.- Թուրքիոյ Ազգ. Մեծ Ժողովը յանձն կ'առնէ <i>ամենէն մտերմիկ կերպով աջակցութիւն եւ անկեղծութիւն ցոյց տալու</i>, որպէսզի երկրորդ յօդուածին համաձայն որոշուած սահմաններու մէջ Երեւանի Հանրապետութիւնը լիովին զարգանայ եւ անոր վեհապետութիւնը ապահովուի:	8. Թուրքիայի... կառավարութիւնը հաւաստիացնում է, որ անկեղծօրէն ձգտում է օգնութիւն եւ աջակցութիւն ցոյց տալ Հայաստանի կառավարութեանը՝ Նրա հեղինակութեան զարգացման եւ ամրապնդման գործում:	9.- Թուրքիոյ... կառավարութիւնը կը հաւաստիացնէ, որ <i>անկեղծօրէն կը ձգտի օգնութիւն եւ աջակցութիւն ցոյց տալ</i> Հայաստանի կառավարութեան, անոր <i>հեղինակութեան զարգացման եւ ամրապնդման</i> գործին մէջ, երկրորդ յօդուածի մէջ նշանակուած սահմաններով:
10.- Երեւանի կառավարութիւնը, Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովին կողմէ բացարձակապէս մերժուած (Սեւրի) դաշնագիրը չեղեալ կը համարէ եւ կը յայտարարէ, եւ կարգ մը Էմփէրիայիստ կառավարութեանց եւ պետական շրջանակներու ձեռքին մէջ իբր գործիք ծառայող Եւրոպայի եւ Ամերիկայի պատուիրակութիւնները ետ կանչելով, ասկէ յետոյ երկու երկիրներու միջեւ ամեն տեսակ թիւրփմացութիւնները ջնջելու անկեղծ տրամադրութեան խոստումը կը յայտնէ: <i>Երեւանի Հանրապետութիւնը</i>, խաղաղութիւն եւ անդորրութիւն ապահովելու յանձնառութիւնը եւ Թուրքիոյ դրացիական իրաւունքները յարգե-	10.- Երեւանի կառավարութիւնը չեղեալ կը նկատէ Սեւրի դաշնագիրը, որ Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովէն բացարձակապէս մերժուած է, եւ կը յայտարարէ թէ՝ այսուհետեւ երկու երկիրներու միջեւ ամեն տեսակ թիւրփմացութիւն հարթելու անկեղծ նպատակով՝ յանձն կ'առնէ ետ կանչել Եւրոպայի եւ Ամերիկայի իր պատուիրակութիւնները, որոնք կարգ մը կայսերապաշտ կառավարութիւններէ] եւ քաղաքական շրջանակներէ ու մանց ձեռքին մէջ իբրեւ գրգռութեան գործիք կը ծառայեն: <i>Հայաստանի Հանրապետութիւնը՝</i> իբրեւ ապացոյց իր անկեղծ փափաքին եւ մտադրութեան՝ խաղաղութեան եւ հանդարտութեան մէջ զարգանալու եւ Թուր-	9. Երեւանի կառավարութիւնը համաձայնում է Սեւրի պայմանագիրը, որը կտրականապէս մերժել է Թուրքիայի կառավարութիւնը, համարել եւ յայտարարել անվաւեր: Հայաստանի կառավարութիւնը պարտաւորում է Եւրոպայից ու Ամերիկայից ետ կանչել իր պատուիրակութիւններին, որոնց Անտանտայի իմպերիալիստական կառավարութիւնների քաղաքական կենտրոնը դարձրել է իր մքենայութիւնների գործիքը: Նրանք լիակատար անկեղծութեամբ պարտաւորում են նաեւ վերացնել այն բոլոր թիւրփմացութիւնները, որ կարող են ծագել երկու երկրների միջեւ: Որպէս հաշտ ապրելու իր ցանկութեան եւ Թուրքիայի հարե-	10.- Երեւանի կառավարութիւնը չեղեալ կը նկատէ եւ կը յայտարարէ –ՍԵՒՐԻ– դաշնագիրը, քոր Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութեան կողմէ բացարձակ կերպով մերժուած է: Յանձն կ'առնէ, երկու երկիրներու միջեւ այսուհետեւ ամեն տեսակ սխալ հասկացողութիւն ջնջելու անկեղծ մտադրութիւնով, ետ կանչել Ամերիկայի եւ Եւրոպայի իր ներկայացուցչական մարմինները, որոնք կարգ մը կայսերապաշտական պետութիւններու եւ քաղաքական շրջանակներու ձեռքը գրգռութեան գործիք են: Որպէս հաշտ ապրելու իր ցանկութեան եւ Թուրքիոյ հարեւանա-

լու իր անկեղծության ապացույցը տալու համար, Էմփերիալիստ նպատակներու ետեւէ վագելով՝ երկու ազգին խաղաղութեան եւ անդորրութեան հետ խաղցող կռուագան մարդիկը կառավարական շրջանակէն հեռու պահել կը խոստանայ:	[քիոյ] դրացնութեան իրաւունքները յարգելու, յանձն կ'առնէ երկրին վարչաձեւէն հեռու պահել այն կռուաւեր մարդիկը, որոնք կայսերապաշտ նպատակներ հետապնդելով՝ կը խաղան երկու ազգերու խաղաղութեան եւ հանդարտութեան հետ:	անական իրաւունքները յարգելու անկեղծութեան ապացոյց, Հայաստանի կառավարութիւնը պարտաւորուում է պետական կառավարումից հեռացնել այն բոլոր անձանց, ովքեր հրահրում եւ հետապնդում են իմպերիալիստական խնդիրներ՝ երկու երկրների միջեւ խաղաղութիւնը խախտելու նպատակով:	կան իրաւունքները յարգելու ապացոյց, <i>Հայաստանի կառավարութիւնը</i> կը պարտաւորուի պետական կառավարումէն հեռացնել այն բոլոր անձերը, որոնք կայսերապաշտական խնդիրներ կը հրահրեն եւ կը հետապնդեն՝ երկու երկիրներու միջեւ խաղաղութիւնը խախտելու նպատակով:
11.- Հայաստանի Հանրապետութեան պատկան հողերուն ներսը ապրող ժողովուրդին զարգացումին ու պաշտպանութեան իրաւունքի սկզբունքը եւ կրօնական զգացումները եւ բաղձանքները յարգելու եւ բարձրացումը դիւրացնելու համար ժողովուրդի կազմակերպութեան գործադրութիւնը եւ միւլթթիներուն ընտրութիւնը ուղղակի իսլամ ժողովուրդին կողմէ եւ տեղական միւլթթիներու կողմէ՝ պետ միւլթթիին ընտրութիւնը թուրքիոյ Ազգ. Մեծ ժողովի վարչութեան փոխանորդին կողմէ վաւերացնելու իշխանութիւնը կ'ընդունի եւ կ'ապահովէ:	11.- Հայաստանի Հանրապետութիւնը կ'ընդունի եւ յանձնառու կ'ըլլայ երաշխաւորել իրեն պատկանող հողերուն վրայ ապրող ժողովուրդին ապահովութիւնն ու իրաւունքներուն պահպանումը, եւ անոր կրօնական մասնայատկութեան եւ զգացումներուն մէջ զարգացումին դիւրութեան համար՝ համայնքներու կազմութիւնը, եւ միւլթթիներու կողմէ ընտրութիւնը գլխաւոր (պաշ) միւլթթիին պաշտօնին թուրքիոյ Ազգ. Մեծ ժողովի Կրօնական Գործերու փոխանորդութեան (նախարարութեան) կողմէ վաւերացուիլը:	10. Հայաստանի... կառավարութիւնը պարտաւորուում է ապահովել մուսուլմանական բնակչութեան իրաւունքները հանրապետութեան տերիտորիայում եւ մուսուլմանական բնակչութեան կրօնական ու կուլտուրական զարգացումն ապահովելու նպատակով պարտաւորուում է նաեւ ոչնչով չարգելակել այդ հասարակութիւնների կազմակերպումը, մուլթթիների անմիջական ընտրութիւնների իրաւունքը, որոնց հաստատելու է գլխաւոր մուլթթին, որին ընտրում են տեղական մուլթթիները եւ թուրքիայի... կառավարութեան շէյխուլիսլամը:	11.- Հայաստանի Հանրապետութեան պատկանող հողի վրայ ապրող մահմետական ժողովուրդին իրաւունքներուն պահպանումն ու անձեռնմխելիութիւնը ապահովելու եւ, կրօնական մասնայատկութեան եւ ազատութեան մէջ բարգաւաճումն ու բարօրութիւնը դիւրացնելու համար, համայնքային կազմակերպութիւն ստեղծելը եւ միւլթթիներուն ուղղակի մահմետական համայնքին կողմէ ընտրուիլը, տեղական միւլթթիներուն կողմէ ընտրութիւնը գլխաւոր միւլթթիին պաշտօնը թուրքիոյ Ազգային Մեծ ժողովի Կրօնական Գործերու նախարարութեան կողմէ վաւերացուիլը Հայաստանի Հանրապետութիւնը կ'ընդունի եւ յանձն կ'առնէ ապահովել:

12.- <i>Դաշնադիր երկու պետությունները իրաքանչիւրը միասին պատկանած անձի եւ ապրանքի դէմ, իր սահմաններուն մէջ եւ ընդհանուր ձեւով փոխադրական բոլոր ճամբաներու (նաեւ Հայաստանի եւ Իրանի) վրայ ազատօրէն անցուդարձ եւ կողմէ կողմ ծովի եւ կամ ոեւէ երկրի միջեւ թրանսիթի գործողութեան ոեւէ կերպով ոեւէ մէկ արգելք չըլլալը կը խոստանան: Թուրքիոյ կառավարութիւնը Շարուր, Նախիջեւան, Շահթախտ եւ Ջուլֆայի ճամբով Իրանի, Մակուի եւ Հայաստանի միջեւ անդրանցիկ (թրանսիթի) գործողութեանց ազատութիւնը կ'ապահովէ:</i> Հայաստանի կառավարութիւնը կը խոստանայ Ազրբեյջանի, Իրանի, Վրաստանի եւ Թուրքիոյ միջեւ ապրանք, կառք, վագոն եւ ընդհանուր թրանսիթի գործողութեանց արգելք չըլլալ: Թուրքիոյ պետութիւնը իր <i>ամբողջականութեան եւ գոյութեան դէմ էմփերիալիստներու կողմէ կատարուելիք նենգամտութիւնները</i> արգիլել հարկադրուած ըլլալով, մինչեւ ընդհանուր հաշտութեան կնքումը, փոխադրութեանց ազատութիւնը	12.- <i>Դաշնադիր պետութիւններէն իւրաքանչիւրը</i> յանձնատու կ'ըլլայ՝ ո՛չ մէկ կերպով արգելք ըլլալու միւս կողմին պատկանող անձերու եւ ապրանքներու ազատ կերպով անցնելուն՝ իր երկաթուղագծային սահմաններուն եւ ընդհանուր կերպով բոլոր (Հայաստանի եւ Իրանի հետ եւս) փոխադրական ճամբաներուն վրայ, ինչպէս նաեւ՝ միւս կողմին հետ ծովային կամ ո՛րեւէ երկրի միջեւ անդրանցիկ (թրանզիթ) յարաբերութեանց: Թուրքիոյ կառավարութիւնը կ'ապահովէ Շարուրի, Նախիջեւանի, Շահթախթիի եւ [Ջ]ուլֆայի, ճամբով Իրանի, Մակուի եւ Հայաստանի միջեւ անդրանցիկ (թրանզիթ) գործողութիւններու ազատութիւնը: Հայաստանի կառավարութիւնը յանձն կ'առնէ Ատրպէյճանի, Իրանի, Վրաստանի եւ Թուրքիոյ միջեւ ապրանքի, կառքի, վակոնի եւ բոլոր անդրանցիկ (թրանզիթ) գործողութիւնները <i>տուրքի չենթարկել:</i> Թուրքիոյ պետութիւնը ստիպուած ըլլալով արգելք հանդիսանալու իր <i>գոյութեան եւ կեանքին դէմ կայսերապաշտ երկիրներու կողմէ ստոյգ սպառնական գրգռութեանց</i>, մինչեւ ընդհանուր խաղաղութեան կնքումը	11. Պայմանաւորուող կողմերը պարտաւորուում են երկու կողմերին ինչպէս սայլուղիներով, այնպէս էլ միւս ճանապարհներով մէկ երկրից միւսը մարդկանց ու ապրանքների ազատ տեղափոխութեան իրաւունք տալ եւ հրաժարում ինչպէս ծովից, այնպէս էլ որեւէ ուրիշ երկրից եկող ապրանքների վրայ դրուող տրանզիտային մաքսերից: Հայաստանի կառավարութիւնը պարտաւորուում է հրաժարուել տրանզիտային մաքսերի ամէն տեսակ իրաւունքներից այն ապրանքների, սայլերի, վագոնների վերաբերմամբ, որ Թուրքիայից տրանզիտով գալիս են Ադրբեյջան, Պարսկաստան, Վրաստան եւ ետ են դառնում: Թուրքիայի... կառավարութիւնը պարտաւորուում է Շարուր—Նախիջեւան—Շահթախտ—Ջուլֆայի վրայով Հայաստանին ազատ տրանզիտ տրամադրել դէպի Պարսկաստան եւ Մեքքա: Նկատի ունենալով, որ Թուրքիան հարկադրուած է անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք առնել Անտանտայի իմպերիալիստական կառավարութիւնների ինտրիգների ու մեքենայութիւնների դէմ, որոնք կարող են ուղղուած լինել Թուրքիայի կենսական գոյութեան դէմ, վերջինը	12.- <i>Պայմանադրող պետութիւններէն իւրաքանչիւրը</i> յանձն կ'առնէ միւս կողմին պատկանող անձերուն եւ իրերուն համար թրանզիթի ազատութիւնը ապահովել, իր երկաթուղագծերուն եւ առհասարակ հաղորդակցութեան բոլոր ճամբաներուն վրայ, Թուրքիոյ, Շարուր-Նախիջեւանի, Շահթախթի, Ջուլֆայի, Իրանի եւ Մակուի միջեւ: Ազատ անցքի եւ որեւէ երկրի հետ թրանզիթի արգելք չըլլալը յանձն կ'առնեն կողմերը: Հայաստանի կառավարութիւնը յանձն կ'առնէ <i>տուրքի չենթարկել</i> Ազրբայէճանի, Իրանի, Վրաստանի եւ Թուրքիոյ միջեւ իրերու, կառքերու, վակոններու եւ առհասարակ բոլոր թրանզիթի գործողութիւնները: Թուրք պետութիւնը ստիպուած ըլլալով ընդդիմանալու իր <i>կեանքին եւ գոյութեան դէմ կայսերապաշտներու կողմէ ըլլալիք ստոյգ ոճրագործութեան</i>, մինչեւ ընդհանուր հաշտութեան կնքուիլը, ազատ փոխադրութիւնները չխանգարելու պայմանով, Երեւանի Հանրապետութեան մէջ գտնուող երկաթուղագծերը եւ հաղորդակցութեան
--	--	--	---

չխանգարելու պայմանով, չորրորդ յօդուածին մէջ յիշուած քանակէն աւելի զէնքերու ներածումը արգիւելու համար, Երեւանի Զանրապետութեան մէջ գտնուած երկաթուղիներն ու փոխադրական ճամբաները իր քննութեան եւ հակակշռի տակ պիտի առնէ. եւ էմփերիալիստ (Անթանթիստ) պետութիւններու յատուկ պաշտօնական եւ անպաշտօն պաշտօնեաներու եւ մարմիններու Զանրապետութեան <i>ներսը վնասարարութիւնն ու խանգարումները երկու կողմը պիտի արգիւեն:</i>	քննութեան եւ հսկողութեան տակ պիտի առնէ, փոխադրութեանց ազատութիւնը չխանգարելու պայմանով, Երեւանի Զանրապետութեան մէջ գտնուող երկաթուղիները եւ փոխադրութեան ճամբաները, արգիւելու համար՝ չորրորդ յօդուածին մէջ յիշուած քանակութենէն աւելի զէնքերուն ներմուծումը, եւ երկու կողմեր <i>պիտի ընդդիմանան</i> կայսերապաշտ (համաձայնական) պետութեանց պատկանող պաշտօնական կամ ոչ պաշտօնական պաշտօնեաներու եւ պատուիրակութեանց Զանրապետութենէն <i>ներս մտնելուն:</i>	իրաւունք կ'ունենայ մինչեւ ընդհանուր հաշտութիւն կնքելու մոմէնտը, չխախտելով ազատ երթելակութիւնը, վերահսկել Զայաստանի երկաթուղիներն ու հաղորդակցութեան միւս ճանապարհները՝ 4-րդ յօդուածում մատնանշուած նորման գերազանցող զէնքի ներմուծումն արգելակելու համար: Երկու կողմերը պէտք է արգելակեն Անտանտայի իմպերիալիստական կառավարութիւնների ինչպէս պաշտօնական, այնպէս էլ ոչ պաշտօնական ներկայացուցիչների մուտքը:	ճամբաները քննութեան եւ հսկողութեան տակ պիտի պահէ, արգիւելու համար որպէսզի 4-րդ յօդուածին մէջ յիշուած քանակէն աւելի զէնք չներմուծուի: Երկու կողմերն ալ <i>արգելք պիտի ըլլան</i> որպէս զի կայսերապաշտական - Զամաձայնական - պետութիւններու պատկանող պաշտօնական կամ անպաշտօն անձեր եւ մարմիններ <i>չմտնեն եւ չվնան</i> Զանրապետութեան սահմաններէն ներս:
13.- Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութիւնը, իր անկախութեան եւ հողային ամբողջականութեան սպառնացող <i>յարծակումներու դէմ</i>, սոյն դաշնագրով Երեւանի Զանրապետութեան ապահոված իրաւունքները չխանգարելու պայմանով, Զայաստանի մէջ <i>առժամեայ</i> զինուորական արգելիչ միջոցներ կրնայ ձեռք առնել:	13.- Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութիւնը կրնայ Զայաստանի մէջ զինուորական արգելիչ միջոցներ ձեռք առնել այն <i>յարծակումներուն դէմ</i>, որոնք պետութեան անկախութեան եւ հողային ամբողջականութեան կրնան սպառնալ, պայմանով որ ներկայ դաշնագրով Երեւանի Զանրապետութեան ապահովուած իրաւունքները չվտանգուին:	12. Թուրքիայի... կառավարութիւնը, չխախտելով ներկայ պայմանագրով Զայաստանին վերապահուած իրաւունքները, իրաւունք կ'ունենայ ռազմական միջոցներ ձեռք առնել Զայաստանի... տերիտորիալում:	13.- Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութիւնը, պետութեան անկախութեան եւ հողային ամբողջականութեան <i>սպառնացող սպառնալիքներուն դէմ</i> ղնելու համար, կրնայ Զայաստանի մէջ <i>ժամանակաւորապէս</i> զինուորական արգելիչ միջոցներ ձեռք առնել, պայմանով որ ներկայ դաշնագրով Երեւանի Զանրապետութեան ապահովուած իրաւունքներուն վնաս չգան:
14.- Երեւանի Զանրապետութեան կողմէ որեւէ մէկ պետութեան հետ կնք[ու]ած բոլոր դաշ-	14.- Երեւանի Զանրապետութիւնը <i>կ'ընդունի եւ յանձն կ'առնէ</i> չեղեալ համարել՝ իր կողմէ ո'րեւէ պետութեան	13. Զայաստանի կառավարութիւնն անվաւեր է ճանաչում այն բոլոր պայմանագրերը, որ կարող են	14.- Երեւանի Զանրապետութիւնը <i>յանձն կ'առնէ</i> որեւէ պետութեան հետ կնքած բոլոր դաշնագ-

նագրերուն Թուրքիոյ վերաբերեալ եւ Թուրքիոյ շահերուն վնասակար տրամադրութիւնները յիշեալ Հանրապետութիւնը բացարձակապէս չեղեալ կ'ընդունի եւ յանձնառու կ'ըլլայ:	հետ կնքուած բոլոր դաշնագրերու այն տրամադրութիւնները, որոնք Թուրքիոյ կը վերաբերին եւ կամ Թուրքիոյ շահերուն համար վնասակար են:	կնքուել եւ առնչութիւն ունենալ Թուրքիայի հետ, ճիշտ այնպէս, ինչպէս եւ այն բոլոր պայմանագրերը, որ կը կնքուեն ի վնաս Թուրքիայի շահերի:	րերուն Թուրքիոյ վերաբերեալ կամ անոր շահերուն վնասակար եղող տրամադրութիւնները չեղեալ համարել:
15.- Դաշնադիր երկու կողմերուն միջեւ, դաշնագրի ստորագրութենէն սկսեալ առետրական գործառնութիւն պիտի սկսուի. երկու կողմերը դեսպան եւ հիւպատոս պիտի նշանակեն:	15.- Դաշնադիր կողմերու միջեւ դաշնագրի ստորագրութենէն սկսեալ առետրական յարաբերութիւնները պիտի սկսին եւ երկու կողմերը պիտի կրնան դեսպան եւ հիւպատոս նշանակել:	14. Ներկայ պայմանագիրը ստորագրելու պահից պայմանաւորուող կողմերի միջեւ վերականգնում են առետրական յարաբերութիւնները, եւ երկու կողմերն իրենց դիւանագիտական ու հիւպատոսական ներկայացուցիչներին ուղարկում են երկու երկրների մայրաքաղաքներն ու այլ քաղաքները:	15.- Պայմանադրող կողմերուն միջեւ, դաշնագրի ստորագրութենէն յետոյ, առետրական յարաբերութիւնները կը վերականգնին: Կողմերը պիտի կրնան հիւպատոս եւ դեսպան կարգել:
16.- Թելեգրաֆ, փոստ, թելեֆոն եւ հիւպատոսութիւն, եւ առետրուրի յատուկ սահմանագծումներ խառն յանձնախումբերու կողմէ պիտի կատարուին, ըստ այս դաշնագրին տրամադրութեանց: Միեւնոյն ատեն դրացի երկրի եւ գրաւուած հողերու հետ Հայաստանի միջեւ երկաթուղիի եւ թելգրաֆի եւ փոստի փոխադրութեանց ստորագրութիւնը դրուելուն պէս Թուրքիա պետականօրէն պիտի արտօնուի:	16.- Հեռագրական, թղթատարական, հեռաձայնային, հիւպատոսական եւ առետրական համաձայնութիւնները պիտի կատարուին ենթա-յանձնախումբերուն կողմէ, այս դաշնագրին տրամադրութեանց համեմատ: [Այսուհանդերձ, Հայաստանի եւ դրացի երկրի ու գրաւուած հողերու միջեւ ստորագրութենէն անմիջապէս յետոյ երկաթուղային, հեռագրական եւ թղթատարական փոխադրութեանց սկսելու համար Թուրքիոյ կառավարութեան կողմէ արտօնութիւն պէտք է տրուի:]		16.- Հեռագրի, սուրհանդակի, հեռաձայնի, հիւպատոսութեան եւ վաճառականութեան վերաբերեալ համաձայնագրեր երկրորդական յանձնախումբերու կողմէ պիտի պատրաստուին, ներկայ դաշնագրի տրամադրութիւններուն համաձայն: Այնուամենայնիւ, Հայաստանի եւ դրացի երկիրներու ու գրաւուած հողերու միջեւ երկաթուղիի, հեռախօսի եւ սուրհանդակի յարաբերութիւնները ստորագրութենէն անմիջապէս յետոյ սկսելու համար Թուրքիոյ կառավարութեան կողմէ արտօնութիւն պէտք է տրուի:

17.- Սոյն դաշնագրին համաձայն, Հայաստանի յատուկ ըլլալով, Թուրքիոյ բանակին գրաւման տակ գտնուող հողերու պարպում[ի]ն եւ գերիներու յանձնումին եւ փոխանակութեան յատուկ դաշնագրին տրամադրութեամբ Հայաստանի Հանրապետութեան վերաբերեալ սահմանագծումին գործադրումը անմիջապէս յետոյ պիտի կատարուի: Վար դրուած քաղաքացիներ եւ աւագանի պիտի յանձնէ: Գերիներուն փոխանակութիւնը խստն յանձնախումբով պիտի կատարուի:	17.- Համաձայն այս դաշնագրին Հայաստանի պատկանող բայց Թուրքիոյ բանակին գրաւման տակ գտնուող հողերու պարպումը եւ գերիներու փոխանակութիւնն ու վերադարձը պիտի կատարուին անմիջապէս յետոյ՝ որ Հայաստանի կառավարութիւնը կատարէ ներկայ դաշնագրի՝ իրեն վերաբերող յանձնա[ռ]ութիւնները: Վար դրուած քաղաքացիներ անձեր եւ աւագանիներ պիտի վերադարձուին: Գերիներուն փոխանակութիւնը պիտի կատարուի ելթայանձնախումբին կողմէ:		17.- Այս դաշնագրին համաձայն Հայաստանի պատկանող եւ թուրք բանակին գրաւման տակ եղող հողերուն պարպումը եւ գերիներու վերադարձն ու փոխանակութիւնը տեղի պիտի ունենան, դաշնագրին Հայաստանի կառավարութեան յանձնառութիւններուն վերաբերեալ տրամադրութիւններուն գործադրուելէն յետոյ: Վար դրուած քաղաքացիները անմիջապէս պիտի վերադարձուին: Գերիներուն վերադարձն ու փոխանակութիւնը տեղի պիտի ունենայ երկրորդական յանձնախումբի կողմէ:
18.- Սոյն դաշնագիրը մէկ ամսուան ընթացքին հաստատուած ըլլալով՝ վաւերացուած օրինակները Անգարայի մէջ պիտի փոխանակուին: Հաստատեալ լիազօր բարձրապատիւ ներկայացուցիչները խաղաղութեան եւ սահմանորոշ սոյն դաշնագիրը ստորագրած են: Սոյն դաշնագիրը երկու օրինակ ըլլալով՝ 2-12-36 թուականին (Գիւմրի-Ալեքսանդրապոլի մէջ) խմբագրուած է: Տարակարծութեան պարագային թուրքերէն բնագրին դիմելով համաձայնութիւն կը գոյացուի:	18.- Այս դաշնագիրը մէկ ամսուան մէջ պիտի վաւերացուի, եւ վաւերացուած օրինակները պիտի փոխանակուին Անգարայի մէջ: Լիազօր պատուիրակները այս հաշտութեան եւ բարեկամութեան դաշնագրին բովանդակութիւնը հաստատելով, զայն ստորագրած են: Այս դաշնագիրը երկու օրինակ ըլլալով՝ 2-16-36 թուականին խմբագրուած է (Գիւմրի-Ալեքսանդրապոլի մէջ): Տարակարծութեան պարագային, թուրքերէն բնագրին դիմելով տարակարծութիւնը կը հարթուի:		18.- Ներկայ դաշնագիրը պիտի վաւերացուի մէկ ամսուան ընթացքին: Վաւերացուած օրինակները պիտի փոխանակուին Անգարայի մէջ: Առ ի հաստատութիւն պատուիրակները ստորագրած են խաղաղութեան եւ բարեկամութեան այս դաշնագիրը: Ներկայ դաշնագիրը երկու օրինակ ըլլալով պատրաստուած է 2 Դեկտեմբեր 1336/1920ին Կիւմրի-Ալեքսանդրապոլի մէջ: Տարակարծութիւն առջաջ գալու պարագային, թրքերէն բնագրին դիմելով վեճը պիտի հարթուի:

2 Դեկտեմբեր 1920

Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութեան հաշտութեան պատուիրակ Էրզրումի կուսակալ Համիտ
Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութեան հաշտութեան պատուիրակ Էրզրումի երեսփոխան Սիւլէյման Նեճաթի
Թուրքիոյ Ազգային Մեծ Ժողովի կառավարութեան հաշտութեան նախագահ Եւ Արեւելեան ճակատի ընդհանուր հրամանատար, զօրաբաժնի զօրավար
Քեազիմ Գարապէքիր
Հայաստանի Հանրապետութեան հաշտութեան պատուիրակ, ներքին գործերու նախարարի օգնական Ս. Ղորղանեան
Հայաստանի Հանրապետութեան հաշտութեան պատուիրակ, նախկին Ելեմտական նախարար Ա. Գիւլխանդլանեան
Հայաստանի Հանրապետութեան հաշտութեան պատուիրակութիւն, նախկին վարչապետ Ալ. Խատիսեան

Բնագիր հաշտության դաշնագրի՝ կնքուած Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ Գիւմրի-Ալեքսանդրապոլի մէջ

Մէկ կողմէ Թուրքիոյ կառավարութեան եւ միւս կողմէ Հայաստանի Հանրապետութեան միջեւ գոյութիւն ունեցող պատերազմական վիճակին վերջ տալու եւ տեւական խաղաղութիւն մը հաստատելու համար բանակցութիւն կատարելու պաշտօն յանձնուած է հետեւեալ անձերու:

Թուրքիոյ կառավարութեան կողմէն՝

Արեւելեան ճակատի հրամանատար Ֆէրիզ (զօրաբաժնի պետ) Քեազիմ Գարապեքի փաշա,

Էրզրումի կուսակալ Համիտ պէյ,

Էրզրումի երեսփոխան Սիւլէյման Նեճաթի պէյ,

Հայաստանի Հանրապետութեան կողմէն՝

Նախկին վարչապետ Պ. Ալեքսանդր Խատիսեան,

Նախկին ելեւմտական նախարար Պ. Աբրահամ Գիւլխանդանեան,

Ներքին գործերու նախարարի օգնական Պ. Ստեփան Ղորղանեան:

Յիշեալ լիազօր պատուիրակները հաշտութեան բանակցութիւններուն համար Գիւմրիի մէջ գումարուելով՝ իրարու ներկայացուցին իրենց բացարձակ լիազօրութեան վաւերագրերը, որոնք համաձայն գտնուեցան ընդունուած սովորութեան, եւ ապա որոշեցին հետեւեալ յօդուածները.-

1.- Թուրքիոյ եւ Հայաստանի Հանրապետութեան միջեւ պատերազմական վիճակին վերջ տրուած է:

2.- Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ սահմանը կը կազմէ այն գիծը, որ ցոյց տրուած է յարակից քարտէսի նախագծին վրայ.-

(Ստորին Գարասուի գետաբերանէն սկսեալ Արաքս գետը - Արփաչայը՝ մինչեւ Գեգաշի հիւսիսը, յետոյ Գարահանի ձորը - Արեւելեան Թեղնիս [Տիգնիս], Արեւելեան մեծ Գըմըլ [Կեմո - Շ.Թ.] - Գըզըթաշ - մեծ Աղպապա [եռ:] Սահմանագծին վերջնական որոշումը պիտի կատարուի ստորագրութեան թուականէն երկու շաբաթ յետոյ, խառն յանձնախումբի մը կողմէ, տեղւոյն վրայ:

Այն շրջանին մէջ որ կը գտնուի Քուքի [Քէօք - Շ.Թ.] լեռան 10282-8022, Գամասուր [Գամասու - Շ.Թ.] լեռան 8160, Գուրտ Գուլագ գիւղի - Սաաթ [Սաղաթ - Շ.Թ.] լեռան 7868, Արփաչայի տուներու 3080 - Քեմուրլու [Կեւորան - Շ.Թ.] լեռան 6930 - Սարայպուլագի 8070 - Արարատ կայարանի - Արաքս գետի վրայ ստորին Գարասուի գետաբերանին գծին հարաւը (Նախիջեւան, Շահթախթի, Շարուր), յետագային հանրաքուէով պիտի ճշտուի վարչաձեւը, որուն՝ ինչպէս եւ այս վարչաձեւին ընդգրկելիք հողերուն պիտի չմիջամտէ Հայաստան, եւ այս գօտիին մէջ ներկայիս Թուրքիոյ հովանաւորութեան [ներքեւ] տեղական վարչութիւն մը պիտի կազմուի:

3.- Յօդ. 2ին մէջ նշուած սահմանագծին եւ նախկին օսմանեան սահմանագլխին միջեւ գտնուող հողամասին վրայ, որ Թուրքիոյ պիտի մնայ ներկայ դաշնագրով, Թուրքիոյ պատմական, ցեղային եւ իրաւական կապակցութիւնը անուրանալի է: Թուրքիոյ ազգ. մեծ ժողովը կ'ընդունի որ, յիշեալ հողամասին իրաւական գոյավիճակին մէջ, եթէ Հայաստանի կառավարութիւնը ուզէ, որպէսզի լիովին կարելի ըլլայ բնիկ ժողովուրդին վերադարձը, հանրաքուէի դիմով՝ դաշնագրին վաւերացումի

թուականն էր երեք տարի յետոյ: Անոր (հանրաքուէի) ճեւը պիտի որոշէ ենթայանձնախումբ մը:

4.- Կայսերապաշտ պետութեանց գրգռութիւններուն եւ դրդումներուն արդիւնքով՝ կացութիւնը վրդովող շարժումներու յառաջ գալուն կարելիութիւնը այսուհետեւ արգիլելու անկեղծ փափաքին վրայ հիմնուելով, Երեւանի Հանրապետութիւնը յանձն կ'առնէ չարտօնել ոեւէ զինուորական կազմակերպութիւն, բացի՝ զօրագունդէ մը, որ պիտի բաղկանայ ներքին ապահովութիւնը պաշտպանելու բաւող ոստիկանական ուժէ մը՝ թեթեւ զէնքերով զինուած, ինչպէս նաեւ՝ երկրին սահմանները պաշտպանելու յատուկ եւ վճարովի 1500 զինուորներէ, որոնք պիտի ունենան 8 լեռնային կամ դաշտային թնդանօթ եւ 20 գնդացիր: Հայաստանի մէջ պարտադիր զինուորական ծառայութիւն գոյութիւն պիտի չունենայ: Հայաստանի Հանրապետութիւնը ազատ է, երկիրը արտաքին թշնամիներէ պաշտպանելու համար, ամրութիւններ չի նշելու եւ այս ամրութեանց մէջ ուզածին չափ ծանր թնդանօթներ դնելու. սակայն այս ծանր թնդանօթներուն մէջ պիտի չգտնուին 15 սանթիմէթրոնոց ռմբարձակներ եւ 15 սանթիմէթրոնոց երկար թնդանօթներ եւ աւելի փոքր չափով ամէն տեսակի ծանր հրազէններ, որոնք կրնան գործածուիլ շարժուն բանակի մէջ:

5.- Ներկայ դաշնագրով Երեւանի կառավարութիւնը ընդունած է թէ՛ Թուրքիոյ ներկայացուցիչը կամ դեսպանը, որ հաշտութենէն յետոյ պիտի բնակի Երեւանի մէջ, այս խնդիրներուն մասին ամէն ատեն քննութիւն եւ ստուգումներ պիտի կատարէ: Ասոր փոխարէն՝ Թուրքիոյ ազգ. մեծ ժողովը յանձնառու կ'ըլլայ Հայաստանի մէջ զինեալ օգնութիւն ընելու՝ ներքին եւ արտաքին վտանգներու դէմ, այն պարագային, որ Հայաստանի Հանրապետութիւնը խնդրանք ընէ:

6.- Երկու դաշնադիր կողմերը կ'արտօնեն որ զաղթականները վերադառնան նախկին սահմաններու մէջ, բացի անոնցմէ, որ ընդհանուր պատերազմի ընթացքին թշնամի բանակներու միանալով՝ զէնք բարձրացուցած են այն կառավարութեան դէմ, որու հպատակ էին, եւ կամ մասնակցած են գրաւուած վայրերու մէջ կատարուած ջարդերու: Անոնք փոխադարձաբար յանձն կ'առնեն որ այս կերպով իրենց երկիրները վերադարձողներ լիովին օգտուին այն իրաւունքներէն, զորս կը վայելեն բոլոր քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ գտնուող փոքրամասնութիւնները:

7.- Վեցերորդ յօդուածին մէջ յիշուած զաղթականներէն անոնք, որ ներկայ դաշնագրին վաւերացման եւ հաստատման թուականէն սկսեալ մինչեւ մէկ տարի որոշուած ժամանակամիջոցին չեն վերադառնար իրենց բնակավայրերը, պիտի չկարենան օգտուիլ յիշեալ յօդուածով շնորհուած թոյլատուութիւններէ, եւ լսելի պիտի չըլլան անոնց պահանջները՝ սեփականութեան իրաւունքներու մասին:

8.- Ի յարգանս այն մարդկային եւ իրաւական սկզբունքներուն, որոնք ընդունուած եւ յայտարարուած են, Թուրքիոյ ազգ. մեծ ժողովը կը հրաժարի այն տուգանքէն, որ իրաւունք ունէր պահանջելու այն պատերազմին համար, զոր ստիպուած էր մղել Հայաստանի դէմ, հակառակ երկու տարիէ ի վեր ստիպողաբար պահած բանակին մեծամեծ ծախքերուն: Ասկէ զատ, երկու կողմերը զերծ կը կացուցուին՝ ընդհանուր պատերազմի ընթացքին պատահած կորուստներու եւ սեփականութեան իրաւունքներու մէջ առաջ եկած փոփոխութեանց պատճառով վնասուց հատուցումէն:

9.- Թուրքիոյ ազգ. մեծ ժողովը յանձն կ'առնէ ամենէն մտերմիկ կերպով աջակցութիւն եւ անկեղծութիւն ցոյց տալու, որպէսզի երկրորդ յօդուածին համաձայն որոշուած սահմաններու մէջ Երեւանի Հանրապետութիւնը լիովին զարգանայ եւ անոր վեհապետութիւնը ապահովուի:

10.- Երեւանի կառավարութիւնը չեղեալ կը նկատէ Սեւրի դաշնագիրը, որ Թուրքիոյ ազգային մեծ ժողովէն բացարձակապէս մերժուած է, եւ կը յայտարարէ, թէ այսուհետեւ երկու երկիրներու միջեւ ամէն տեսակ թիրիմացութիւն հարթելու անկեղծ նպատակով՝ յանձն կ'առնէ ետ կանչել Եւրոպայի եւ Ամերիկայի իր պատուիրակութիւնները, որոնք կարգ մը կայսերապաշտ կառավարութիւններէ եւ քաղաքական շրջանակներէ ոմանց ձեռքին մէջ իբրեւ գրգռութեան գործիք կը ծառայեն: Հայաստանի Հանրապետութիւնը՝ իբրեւ ապացոյց իր անկեղծ փափաքին եւ մտադրութեան՝ խաղաղութեան եւ հանդարտութեան մէջ զարգանալու եւ Թուրքիոյ դրացնութեան իրաւունքները յարգելու, յանձն կ'առնէ երկրին վարչաձեւէն հեռու պահել այն կռուասէր մարդիկը, որոնք կայսերապաշտ նպատակներ հետապնդելով՝ կը խաղան երկու ազգերու խաղաղութեան եւ հանդարտութեան հետ:

11.- Հայաստանի Հանրապետութիւնը կ'ընդունի եւ յանձնառու կ'ըլլայ երաշխաւորել իրեն պատկանող հողերուն վրայ ապրող ժողովուրդին ապահովութիւնն ու իրաւունքներուն պահպանումը, եւ անոր կրօնական մասնաշաղկապութեան եւ զգացումներուն մէջ զարգացումին դիրքութեան համար՝ համայնքներու կազմութիւնը, եւ միւլթիկոմէնտ կողմէ ընտրուելիք գլխաւոր միւլթիկոմէնտ պաշտօնին Թուրքիոյ ազգ. մեծ ժողովի կրօնական գործերու փոխանորդութեան կողմէ վաւերացուիլը:

12.- Դաշնադիր պետութիւններէն իւրաքանչիւր յանձնառու կ'ըլլայ՝ ո՛չ մէկ կերպով արգելք ըլլալու միւս կողմին պատկանող անձերու եւ ապրանքներու ազատ կերպով անցնելուն՝ իր երկաթուղագծային սահմաններուն եւ ընդհանուր կերպով բոլոր փոխադրական ճամփաներուն վրայ, ինչպէս նաեւ՝ միւս կողմին հետ ծովային կամ ո՛րեւէ երկրի միջեւ տարանցիկ յարաբերութեանց:

Թուրքիոյ կառավարութիւնը կ'ապահովէ Շարուրի, Նախիջեւանի, Շահթալթիի եւ Ջուլֆայի, ճամբով Իրանի, Մակուի եւ Հայաստանի միջեւ տարանցիկ գործողութիւններու ազատութիւնը:

Հայաստանի կառավարութիւնը յանձն կ'առնէ Ատրպէյճանի, Իրանի, Վրաստանի եւ Թուրքիոյ միջեւ ապրանքի, կառքի, վակոնի եւ բոլոր տարանցիկ գործողութիւնները տուրքի չենթարկել:

Թուրքիոյ պետութիւնը ստիպուած ըլլալով արգելք հանդիսանալու իր գոյութեան եւ կեանքին դէմ կայսերապաշտ երկիրներու կողմէ ստույգ սպառնական գրգռութեանց, մինչեւ ընդհանուր խաղաղութեան կնքումը քննութեան եւ հսկողութեան տակ պիտի առնէ, փոխադրութեանց ազատութիւնը չխանգարելու պայմանով, Երեւանի Հանրապետութեան մէջ գտնուող երկաթուղիները եւ փոխադրութեան ճամփաները, արգիլելու համար՝ չորրորդ յօդուածին մէջ յիշուած քանակութեւնէ աւելի զէնքերուն ներմուծումը, եւ երկու կողմեր պիտի ընդդիմանան կայսերապաշտ պետութեանց պատկանող պաշտօնական կամ ոչ-պաշտօնական պաշտօնեաներու եւ պատուիրակութեանց Հանրապետութենէն ներս մտնելուն:

13.- Թուրքիոյ ազգային մեծ ժողովի կառավարութիւնը կրնայ Հայաստանի մէջ ժամանակաւորապէս զինուորական արգելիչ միջոցներ ձեռք առնել այն յարձակումներուն դէմ, որոնք պետութեան անկախութեան եւ հողային ամբողջականութեան կրնան սպառնալ, պայմանով որ ներկայ դաշնագրով Երեւանի Հանրապետութեան ապահովուած իրաւունքները չվտանգուին:

14.- Երեւանի Հանրապետութիւնը կ'ընդունի եւ յանձն կ'առնէ չեղեալ համարել՝ իր կողմէ ո՛րեւէ պետութեան հետ կնքուած բոլոր դաշնագրերու այն տրամադրութիւնները, որոնք Թուրքիոյ կը վերաբերին եւ կամ Թուրքիոյ շահերուն համար վնասակար են:

15.- Դաշնադիր կողմերու միջեւ դաշնագրի ստորագրութենէն սկսեալ առետրական յարաբերութիւնները պիտի սկսին եւ երկու կողմերը պիտի կրնան դեսպան եւ հիւպատոս նշանակել:

16.- Հեռագրական, թղթատարական, հեռաձայնային, հիւպատոսական եւ առետրական համաձայնութիւնները պիտի կատարուին ենթայանձնախումբերուն կողմէ, այս դաշնագրին տրամադրութեանց համեմատ: Այսուհանդերձ, Հայաստանի եւ դրացի երկրի ու գրաւուած հողերու միջեւ ստորագրութենէն անմիջապէս յետոյ երկաթուղային, հեռագրական եւ թղթատարական փոխադրութեանց սկսելու համար Թուրքիոյ կառավարութեան կողմէ արտօնութիւն պէտք է տրուի:

17.- Համաձայն այս դաշնագրին Հայաստանի պատկանող բայց Թուրքիոյ բանակին գրաւման տակ գտնուող հողերու պարպումը եւ գերիներու փոխանակութիւնն ու վերադարձը պիտի կատարուին Հայաստանի կառավարութեան՝ ներկայ դաշնագրի իրեն վերաբերող յանձնառութիւնները կատարելէ անմիջապէս ետք: Վար դրուած քաղաքային անձեր եւ աւագանին պիտի վերադարձուին: Գերիներուն փոխանակութիւնը պիտի կատարուի ենթայանձնախումբին կողմէ:

18.- Այս դաշնագիրը մէկ ամսուան մէջ պիտի վաւերացուի, եւ վաւերացուած օրինակները պիտի փոխանակուին Անգարայի մէջ: Լիազօր պատուիրակները այս հաշտութեան եւ բարեկամութեան դաշնագրին բովանդակութիւնը հաստատելով, զայն ստորագրած են: Այս դաշնագիրը երկու օրինակ ըլլալով՝ 2-16-36 թուականին խմբագրուած է (Գիւմրի-Ալեքսանդրապոլի մէջ): Տարակարծութեան պարագային, թուրքերէն բնագրին դիմելով տարակարծութիւնը կը հարթուի:

2 Դեկտեմբեր 1920

Թուրքիոյ ազգային մեծ ժողովի կառավարութեան հաշտութեան պատուիրակ,

Էրզրումի կուսակալ Համիտ

Թուրքիոյ ազգային մեծ ժողովի կառավարութեան հաշտութեան պատուիրակ,

Էրզրումի երեսփոխան Սիւլէյման Նեճաթի

Թուրքիոյ ազգային մեծ ժողովի կառավարութեան հաշտութեան նախագահ

եւ Արեւելեան ճակատի ընդհանուր հրամանատար,

գօրաբաժնի գօրավար Քեազիմ Գարապէքիր

Հայաստանի Հանրապետութեան հաշտութեան պատուիրակ,

ներքին գործերու նախարարի օգնական Ս. Ղորղանեան

Հայաստանի Հանրապետութեան հաշտութեան պատուիրակ,

նախկին ելեւմտական նախարար Ա. Գիւլխանդանեան

Հայաստանի Հանրապետութեան հաշտութեան պատուիրակ,

նախկին վարչապետ Ալ. Խատիսեան

THE ARMENIAN COPIES OF THE TREATY OF ALEXADROPOL (DECEMBER 2, 1920)

(Summary)

VACHE GHAZARIAN (vatcheg@gmail.com)

The article examines eight Armenian translations of the Treaty of Alexandrapol, signed between delegations led by General Kazim Karabekir of Turkey and former Prime Minister Alexander Khatisian of Armenia on December 2-3, 1920. The aim is to identify and pinpoint differences in the translations, and to offer a new, enhanced version of the Armenian text by adopting and improving upon the most accurate, after comparing them with each other and with the primary Ottoman-Turkish source.